

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 304.3(497.452)"17/18"
323.3:63-051(497.452)"17/18"

Prejeto: 1. 6. 2016

Alenka Kačičnik Gabričdr., višja arhivistka, Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, SI-1000 Ljubljana
E-pošta: alenka.kacicnik@gov.si

Kmečko življenje v Zgornjesavski dolini v 18. in 19. stoletju

IZVLEČEK

Območje Zgornjesavske doline je precej obsežno in raznoliko, v njen okvir pa po Gamsovi pokrajinsko-ekološki členitvi spada alpska dolina, po kateri teče Sava Dolinka. Pričujoči članek na osnovi podatkov v starih zemljiških evidencah obravnava območje od Bele Peči do Jesenic, ki ga je v preteklosti močno zaznamovalo rudarjenje in do danes pustilo trajni pečat. Zemlja je za osnovno kmetijsko dejavnost slabo rodovitna in najbolj primerna za živinorejo, mikroklimatske razmere pa se od ene do druge katastrske občine nekoliko razlikujejo. Klima je povsod bolj ali manj visokogorska in kmetijski pridelavi dokaj neprijazna. V preteklosti pa je tistim, ki so živeli v visokogorskih predelih območja, življenje oteževala tudi geografska oddaljenost.

KLJUČNE BESEDE

Zgornjesavska dolina, kmečko življenje, Bela Peč, Rateče, Podkoren, Dovje, Hrušica, Jesenice, Kranjska Gora, Planina, Gozd

ABSTRACT

RURAL LIFE IN THE UPPER SAVA VALLEY IN THE 18TH AND 19TH CENTURIES

The area of the Upper Sava Valley is a vast and diverse one and, according to the Gams's landscape-ecological classification, also includes the alpine valley of the Sava Dolinka River. Drawing on old land records, the paper at hand discusses the area stretching from Bela Peč to Jesenice, which was once strongly affected by the mining industry, with its traces still visible today. Land was poor for the basic agricultural activity and most appropriate for cattle farming, with microclimatic conditions slightly varying from one cadastral municipality to another. The climate throughout the entire area under discussion is more or less high-mountain and rather unfavourable for agricultural activity. In the past, the lives of those living in high mountainous areas were considerably constrained by geographical remoteness.

KEY WORDS

Upper Sava Valley, rural life, Bela Peč, Rateče, Podkoren, Dovje, Hrušica, Jesenice, Kranjska Gora, Planina, Gozd

Območje Zgornjesavske doline je precej obsežno in raznoliko, v njen okvir pa po Gamsovi pokrajinsko-ekološki členitvi spada alpska dolina, po kateri teče Sava Dolinka.¹ Pričujoči članek obravnava območje od Bele Peči do Jesenic, ki ga je v preteklosti močno zaznamovalo rudarjenje in do danes pustilo trajni pečat. Naseljenim kmetom so se z razvojem rudarstva pridružili gozdni delavci, ki so sekali les in ga skupaj z drvni pripravljali za uporabo v rudniških jamah, oglarji, ki so žgali oglje za plavže, in slednjič vozniki, ki so prevažali les in oglje ter odvažali grodelj in železne izdelke. Ob njih so se nastanili kovači in tesarji, ki so bili potrebni za popravilo orodja in za jamska tesarska dela, pozneje pa še pražilci, ki so ob jamah na primitivnih improviziranih pečeh pražili rudo.

Območje Zgornjesavske doline v opisih jožefinskih vojaških merjenj

Prvo gradivo, ki do neke mere primerljivo podaja topografske značilnosti območja, je t. i. gradivo jožefinskih merjenj. Nastalo je z vidika praktične uporabnosti za vojaške potrebe. Vojskujoče se vojaške enote so si za uspešnejše delovanje namreč že od nekdaj prizadevale pridobiti podatke o strateških, topografskih, prometnih, kakor tudi o gospodarskih značilnostih ozemelj, ki bi lahko postala prizorišče vojaških operacij. Sprva so si pomagali s kartami privatne topografije, pa tudi s kartami manjših področij, ki so jih naredile posamezne vojaške enote. Ker take karte večinoma niso zadoščale, saj niso izkazovale podrobnosti, potrebnih za vojaške akcije, je Marija Terezija leta 1763 ukazala vojaško topografsko izmero svojega obsežnega imperija. Ker pa je leta 1765 po smrti svojega očeta vrhovno poveljstvo vojske prevzel Jožef II, ki si je tudi osebno zelo prizadeval za napredovanje mapiranja in oblikovanje vojaške zemljepisne zbirke, je ta izmera v »ljudskem jeziku« povzela njegovo ime.²

Za obravnavano območje so avtorji kart in opisov ugotavljali, da pokriva razgiban in raznolik, predvsem pa zelo strm teren. V nekaterih krajih so bile stavbe postavljene blizu skupaj, v drugih pa so bile kmetije zelo raztresene in precej oddaljene ena od druge.³ Večina poslopij je bila lesenih, velik del zidanih oz. kamnitih stavb pa je služil javni rabi. Zidane so bile mitnica in pošta v Podkorenu,⁴ cerkve, nekaj župnišč⁵ in nekateri grajski objekti,⁶ od samih kmečkih poslopij pa je bilo po vaseh zidanih oz. ka-

mnitih stavb malo.⁷ Več zidanih hiš je bilo najti še na Jesenicah, na Savi pa sta ob enonadstropni, trdni in udobni zgradbi, obdani z obzidjem, stali tudi »dobro zgrajena jeklarna in železarna.« Trdna in udobna enonadstropna zgradba je poleg dobro zgrajene jeklarne in železarne stala tudi na Javorniku.⁸ Zapisovalci razmer so opazili, da je bilo ob Savi veliko potokov, od katerih nekateri nikoli niso presahnili, drugi pa so bili predvsem ob dolgotrajni poletni vročini popolnoma brez vode.⁹ Večina je imela kamnito dno in so bili relativno plitvi, vendar so bili nekateri med njimi zelo hitri in zato težko prehodni, če ni bilo na voljo mostu ali brvi. Po mnenju opazovalcev je bilo nemogoče peš ali na konju prečkati tudi tiste potoke, katerih struga se je zajedla globoko pod strmi kamniti breg. Zato so domačini preko Save in potokov postavili več mostov in brvi, od katerih so zapisovalci razmer nekatere ocenili kot dobre in trdne.¹⁰ Pri Dovjem in Mojstrani so nekateri potoki kdaj pa kdaj poplavlili, pokrajina pa je bila v takih primerih neprehodna, saj za prehod ni bilo mogoče uporabiti nobenega prevoznega sredstva. Tudi ko se je voda umaknila, je bil teren včasih težko prehodan, saj so narasle vode za seboj pustile grušč, ki je oteževal hojo ljudi in živali.

Gozdovi, s katerimi je bila porasla krajina, so bili visoki in večinoma zarasli z iglavci, precej pa je bilo tudi grmičevja. Nekateri gozdovi so rasli na zelo strmem terenu, kar je oteževalo njihovo prehodnost, večinoma pa so bili sploh neprehodni. V zapisih h kartam je omenjeno tudi Triglavsko pogorje. Ker je prvi znani vzpon na Triglav listinsko izpričan šele za leto 1778, ko so nanj uspeli splezati štirje domačini iz Bohinja, rudarja Luka Korošec in Matevž Kos, lovec na gamse Štefan Rožic in ranocelnik Lovrenc Wilomitzer, so ga v času nastajanja navedenega gradiva označili kot nedostopnega.¹¹ Glavna cestna povezava tukajšnjih krajev z ostalim svetom je bila deželna glavna cesta proti Koroški, ki je bila običajno vedno v relativno dobrem stanju in prehodna, vse ostale poti pa so bile slabše. V boljšem stanju so bile še tiste, ki so služile za prevoz rude in oglja z volovsko vprego, na večini ostalih poti pa so imeli težave tudi pešci. Na številnih mestih so se poti celo »izgubile«, zato jih uporabniki niso prehodili, temveč so jo morali preplezati.¹²

Pregled opisov v gradivu franciscejskega katastra

Zaradi potrebe po poenotenju obdavčenja posesti je oblast sredi 18. stoletja uvedla prve katastrske evidence, ki so glede obsega posesti tudi kmetom dajale

¹ Natek in Natek, *Slovenija*, str. 100.

² *Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787*, Opisi, str. XV–XVI.

³ Prav tam, Opisi, str. 37.

⁴ Prav tam, Opisi, str. 28.

⁵ Prav tam, Opisi, str. 36.

⁶ Prav tam, Opisi, str. 41.

⁷ Prav tam, Opisi, str. 87.

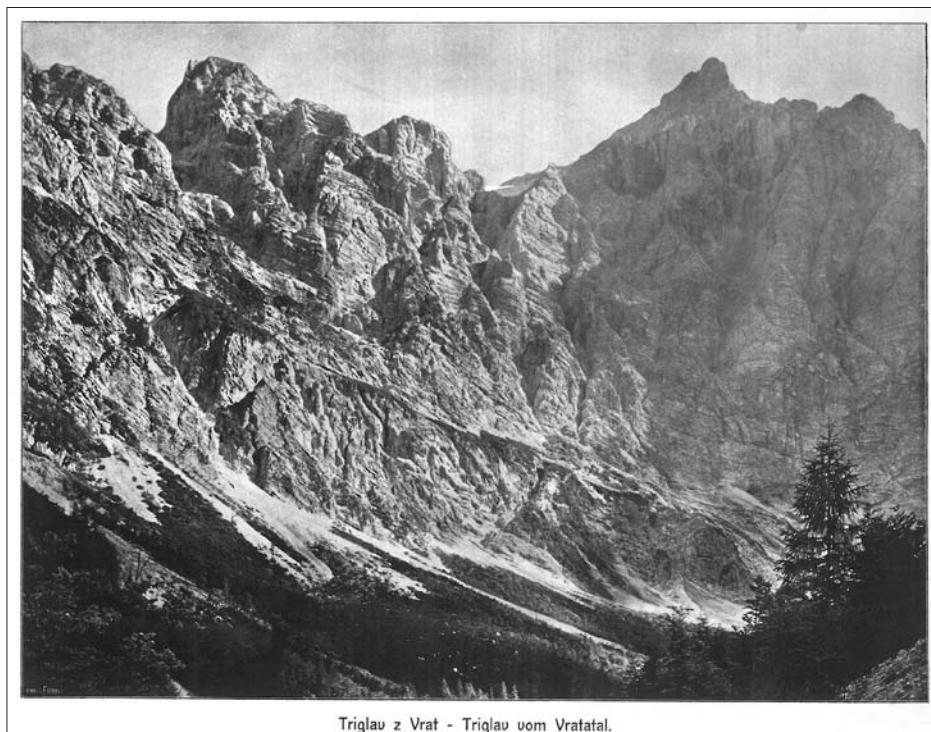
⁸ Prav tam, Opisi, str. 36.

⁹ Prav tam, Opisi, str. 43.

¹⁰ Prav tam, Opisi, str. 29.

¹¹ Prav tam, Opisi, str. 32.

¹² Prav tam.

Triglav z Vrat - Triglav uom Vratatal.

Triglav z Vrat (Album Kranjska).

večjo pravno varnost.¹³ V davčnem smislu so območje Zgornjesavske doline konec 18. stoletja razdelili na več katastrskih občin, ki pa so dokončno obliko dobile v času izdelave franciscejskega katastra v dvajsetih letih 19. stoletja. Ohranjeno gradivo slednjega podaja izvrsten vpogled v življenje takratnega kmečkega življa, ki se je skozi čas zelo počasi spreminjalo. Katastrske občine, ki so na današnjem slovenskem ozemlju pokrivalo obravnavano območje, so Dovje, Gozd, Hrušica, Jesenice, Kranjska Gora, Planina, Podkoren in Rateče, v Italiji pa še Bela Peč, ki je bila nekdaj sestavni del Kranjske. Za slednjo je bilo kartografsko gradivo narejeno že v času francoskega Italijanskega kraljestva.¹⁴

Obravnavano območje je ležalo na skrajnem severozahodu ljubljanske kresije. Skozenj je od Trbiža proti Ljubljani kot kresijskemu glavnemu mestu vodila v virih imenovana beljaška poštna cesta, ki je bila vedno v dobrem stanju. Beljak, glavno mesto kresije na Koroškem, je bil za prebivalce Zgornjesavske doline v preteklosti izrednega pomena, saj jim je bil bližje kakor Kranj in Ljubljana.¹⁵ Cesta, ki je Karavanke prečkala na Korenskem sedlu, je večji pomen pridobila po kolonizaciji območja v 13. – 14. stoletju¹⁶ in

razcvetu železarstva, najnovejše arheološke najdbe pa to prometno povezavo dopuščajo že v času antike.¹⁷ Omogočala je najkrajšo povezavo Kranjske (Ljubljane) z Beljakom ter dalje s Salzburgom, s podaljškom proti Trbižu pa se je navezovala na magistralo po Kanalski dolini. Leta 1726 je bila skupaj z Ljubeljsko cesto proglašena za glavno komercialno cesto proti Trstu, do leta 1734 pa dograjena v pravo vozno cesto.¹⁸

Trgovska (komercialna) ali okrajna (Bezirksweg) cesta, ki je vodila od Podkorena proti Ratečam in Beli Peči do Trbiža in so jo vzdrževali občine, naj bi bila vedno v srednje dobrem stanju,¹⁹ čeprav elaborat za Rateče navaja, da je bila slaba.²⁰ Stroške vzdrževanja cest je večalo zlasti število mostov, ki so bili za lažje prehode postavljeni preko Save in ostalih potokov. Preko Jezerskega potoka so bili na območju katastrske občine Bela Peč postavljeni trije leseni mostovi,²¹ na območju Dovjega in Gozda je preko Save vodilo šest mostov.²² V katastrski občini Hrušica je preko vsakega od potokov vodil po en most, en most pa je bil na tem območju postavljen tudi preko reke Save.²³ En most je bil preko Save postavljen na Jeseni-

brača leta 1348 prihajala iz Ziljske doline, le okrepila staro naselitev; glej Sagadin, *Arheološka najdišča*, str. 22.

¹⁷ Mlinar, *Gornjesavska dolina*, str. 26.

¹⁸ Kosi, *Potujoči srednji vek*, str. 257.

¹⁹ SI AS 176, k. o. Podkoren L 340, cenilni elaborat.

²⁰ SI AS 176, k. o. Rateče L 223, cenilni elaborat.

²¹ SI AS 176, k. o. Bela Peč L 330, cenilni elaborat.

²² SI AS 176, k. o. Dovje L 139, cenilni elaborat, SI AS 176, k. o. Gozd L 328, cenilni elaborat.

²³ SI AS 176, k. o. Hrušica L 16, cenilni elaborat.

¹³ Grafenauer, *Poljedelski obdelovalni načini*, str. 230.

¹⁴ SI AS 176, k. o. Bela Peč L 330, karta L 330 A00. Bela Peč v popis kart francoskega katastra v arhivskem vodniku *Napoleon in njegova uprava*, str. 711, kjer so obravnavane le primorske katastrske občine, ni bila zajeta.

¹⁵ Hlebanja, *Hlebanjev rod skozi stoletja*, str. 19.

¹⁶ Milan Sagadin meni, da je kolonizacija, ki je do podora Do-

cah, po en pa je bil zgrajen preko potokov Jesenice in Ukova.²⁴ Na Kranjskogorskem je bil čez Pišnico na stroške erarja postavljen en lesen most,²⁵ na območju katastrske občine Podkoren pa en lesen most preko Save, dva mosta pa sta stala preko potoka Krotnjak.²⁶ Na območju Rateč so imeli lesen most postavljen preko potoka Trebiža.²⁷ Poleg glavne ceste je bilo na celotnem območju še veliko poljskih in gozdnih poti, ki pa so bile vse po vrsti slabo vzdrževane.

Od Podkorena, kjer na ravnini v severovzhodnem delu doline ob meji katastrske občine tudi izvira,²⁸ vzporedno s cesto teče Sava (Dolinka), ki je območju dala svoje ime. V gradivu franciscskega katastra je imenovana Korenska Sava (Wurzer Sawe ali Save). Voda vanjo se steka iz širšega območja Bele Peči in Rateč, kjer je razvodje med Jadranskim in Črnim morjem.²⁹ Nekoliko od izvira (Korenska) Sava (Dolinka) s pritoki tvori t. i. Rateško jezero.³⁰ Člani cenilne komisije so s pomočjo zaupanja vrednih domačinov, ki so »se spoznali na zadeve«, ³¹ ugotavljali, da je potok Trebiža (Terbitschbach) sicer malo pomemben, med njivami in travniki pa je naredil t. i. močvirnat ribnik (Sumpfteich), saj se je voda predvsem ob večjih deževjih razlila iz svoje struge in po obdelovalnih površinah povzročala precej škode. V južnem delu katastrske občine Rateče pa izvira potok Planica (Planitzabach), ki po opažanju komisije ni imel svojega toka, pač pa naj bi se najverjetneje pod zemljo stekal v izvir Korenske Save.³²

Proti jugu in jugozahodu opisovanega območja se vzpenjajo visoke »bovške« gore, med katerimi sta tudi Mangart in Triglav. Višino slednjega so v času izdelave franciscskega katastrskega operata izmerili na 10.000 čevljev.³³ Po najvišjih vrhovih hribovitega območja so potekale meje, na severu proti Koroški in na jugu proti Primorski. Visoki hribi in gore, od katerih so bile nekatere vedno prekrите s snegom,³⁴ so po ugotovitvah komisije negativno vplivali na kmečko pridelavo, elaborat za Rateče pa je klimo v kraju poimenoval kar meglena ali zadimljena.³⁵

Površina katastrskih občin

k. o.	oralov	kvadratnih sežnje
Bela Peč	4971	1510 ³⁶
Dovje	17717	300 ³⁷
Gozd	10418	977 ³⁸
Hrušica	2023	1534 ³⁹
Jesenice	2355	139
Kranjska Gora	8172	685
Planina	2566	1348
Podkoren	1348	1342
Rateče	8839	287

Poseljenost v porečju Zgornje Save

Na obravnavanem območju je stalo nekaj trgov in večjih vasi, v katerih so bile hiše pozidane druga ob drugi, sicer pa so bile kmetije raztresene po hribovju in precej oddaljene ena od druge.⁴⁰ Danes govorimo o sistemu celkov, ki je bil značilen za hribovit in gorati svet.⁴¹ Na območju Bele Peči je stal v zelo ozki dolini trg Bela Peč ter kraji Ahlete (Aichlten-Aclete), Zagrad (Hinterschloss-Poscole) in Koprivnik (Neselthal-Ortigara in Valromana). Najoddaljenejša ledina je bila od krajev oddaljena do četrte ure, severno od trga Bela Peč pa so se na vrhu strmega koničastega oz. ostrega (spitzig) hriba nahajale ruševine gradu Bela Peč, ki ga je dal leta 1431 postaviti grof Friderik Celjski.⁴²

V smeri proti vzhodu je Bela Peč sledila katastrska občina Rateče. Kraj Rateče je bil od Trbiža oddaljen dve in pol ure, od kresijskega glavnega mesta Beljak na Koroškem pa 3 ure (hoda). Čeprav je skupna površina katastrske občine po opravljeni izmeri znašala 6754 oralov 603 kvadratne sežnje,⁴³ so po reviziji podatkov k izmerjeni površini prišteli še površino s katastrsko občino Bela Peč spornega ozemlja v velikosti 2097 oralov 1228 kvadratnih sežnje. Ledine, kjer so imeli kmetje svoje obdelovalne površine, so bile od kraja oddaljene do pol ure, v kar pa niso bili všteti gozdovi,⁴⁴ saj so ti običajno ležali visoko v gorah, od kmetij pa oddaljeni tudi po več ur hoda.

Proti vzhodu je območje katastrske občine Rateče mejilo na katastrski občini Podkoren in Kranjska Gora. Podkoren je bil najpomembnejši kraj v istoimenski katastrski občini, od njega najbolj oddaljene

²⁴ SI AS 176, k. o. Jesenice L 10, cenilni elaborat.

²⁵ SI AS 176, k. o. Kranjska Gora L 127, cenilni elaborat.

²⁶ SI AS 176, k. o. Podkoren L 340, cenilni elaborat.

²⁷ SI AS 176, k. o. Rateče L 223, cenilni elaborat.

²⁸ SI AS 176, k. o. Podkoren L 340, cenilni elaborat.

²⁹ Natek in Natek, *Slovenija*, str. 45.

³⁰ Zapis je težko berljiv, na karti pa imena jezera sploh ni. Na karti jožefinskih merenj (sekcija 139) je jezero sicer prikazano, vendar ni poimenovano.

³¹ SI AS 176, k. o. Dovje L 139, cenilni elaborat, »der Gemein-deausschußmänner, welche glaubwürdig erscheinen«, »und den Thatbestand rechtfertigen,« SI AS 176, k. o. Hrušica L 16, cenilni elaborat.

³² SI AS 176, k. o. Rateče L 223, cenilni elaborat, »und gleichfalls in dem Sumpf einfällt, welcher keinen Ablauf, sondern durch Versitzen wahrscheinlich unterirdisch in den Ursprung der Wurzer Save seine Communication hat.«

³³ SI AS 176, k. o. Dovje L 139, cenilni elaborat. 1 čevlj je meril cca 32,8 cm; več Vilfan, Prispelki, str. 65.

³⁴ SI AS 176, k. o. Kranjska Gora L 127, cenilni elaborat.

³⁵ SI AS 176, k. o. Rateče L 223, cenilni elaborat.

³⁶ Po ponovljenih meritvah 5043 oralov 1098 kvadratnih sežnje; 1 nižje avstrijski oral ali joh je meril 0,575 ha, 1 kvadratni seženj pa 3,597 kvadratnega metra; več o merah glej Vilfan, Prispelki, str. 27–86.

³⁷ Po ponovljenem merjenju 17911 oralov 615 kvadratnih sežnje.

³⁸ Po ponovljenem merjenju 10419 oralov 977 kvadratnih sežnje.

³⁹ Po ponovnem merjenju 1763 oralov 1219 kvadratnih sežnje.

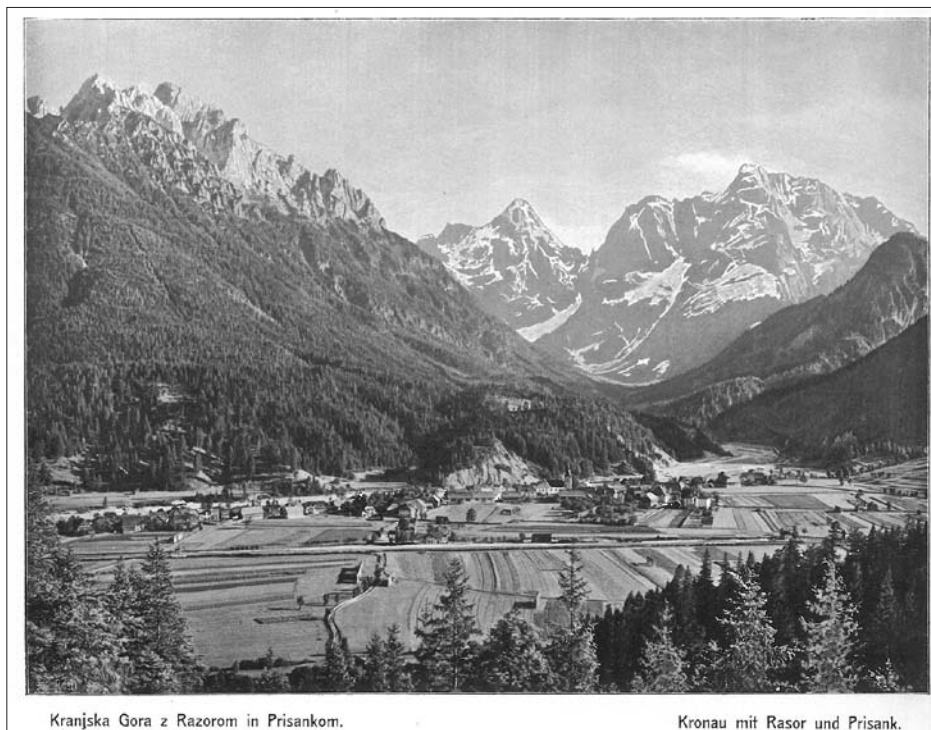
⁴⁰ SI AS 176, k. o. Planina L 3, cenilni elaborat.

⁴¹ Blaznik, Poljska razdelitev, str. 186.

⁴² SI AS 176, k. o. Bela Peč L 330, cenilni elaborat.

⁴³ Po ponovnih meritvah 6741 oralov 659 kvadratnih sežnje.

⁴⁴ SI AS 176, k. o. Rateče L 223, cenilni elaborat.

Kranjska Gora z Razorom in Prisankom.

Kronau mit Rasor und Prisank.

Kranjska Gora z Razorom in Prisankom (Album Kranjska).

ledine pa so bile tiste, do katerih je bilo treba pešati do pol ure, seveda ne upoštevajoč gozdov.⁴⁵

Območje katastrske občine Kranjska gora je poleg Save zaznamoval potok Pišnica, ki je oblikoval manjšo stransko dolino. Poleg Kranjske Gore, ki je katastrski občini dala ime, je na njenem ozemlju ob poštni cesti ležala še manjša vas Log. Od kmetij so bile ledine, v okviru katerih so bile razporejene njive in travniki, oddaljene od $\frac{1}{4}$ do $\frac{1}{2}$ ure, gozdovi pa so bili od samih kmetij zelo oddaljeni. Člani cenilne komisije so opazili, da so imele običajno kmetije ob hišah majhne vrtove. Ti so prehajali v njive in travnike, ki so se nizali vse do struge reke Save, na strmih pobočjih na severu območja pa so ležali rovti s pašniki in gozdovi.⁴⁶

Na zahodni meji katastrske občine Kranjska Gora se je proti vzhodu raztezala katastrska občina Gozd, ki je bila za del svojega ozemlja v sporu s Korošci.⁴⁷ Ko so v času izdelave franciscejskega katastrskega operata skušali urediti tudi nekatere zemljiške spore, je po odločitvi dvorne pisarne z dne 24. januarja 1834 in gubernialnih uredb št. 20.456 in 5440 sporno zemljišče dokončno pripadlo deželi Kranjski oz. katastrski občini Gozd.⁴⁸ Od deželnega mesta Ljubljana je bilo območje oddaljeno 10 milj, od Kranja pa 7 milj. V eni od mejnih točk je segalo do 10.000 čevljev

visoke gore Triglav (Triglou). Na njenem ozemlju je ležalo naselje Srednji vrh, v tesni in ozki dolini pa še vas Gozd. Najbolj oddaljene ledine so bile od vasi oddaljene do eno uro, pa tudi kmetije so bile ena od druge precej oddaljene. Po gorovju na severu je potekala meja med deželama Koroško in Kranjsko, na jugozahodu pa so njive in travniki prehajali v pašnike, gozdove in planine, nato pa v golo skalnato gorovje, po katerem je potekala meja proti Bovcu.⁴⁹

Dalje ob toku reke Save je ležala katastrska občina Dovje. Od Ljubljane je bilo območje oddaljeno $9 \frac{1}{4}$ milje, od Kranja pa okoli 6 milj. Vse do sekularizacije leta 1803 je bilo območje Dovjega za razliko od ostalega obravnavanega ozemlja, ki je spadalo pod belopeško gospodstvo, enklava, saj je bilo v lastništvu freisinške škofije.⁵⁰ Poleg vasi Dovje (Lengenfeld) na njenem območju leži še vas Mojstrana (Moistrana), pri čemer leži Dovje ob beljaški poštni cesti, Mojstrana pa ob strugi reke Save. Čeprav so bile ledine z obdelovalnimi površinami od naselij oddaljene le do četrt ure, pa je bilo do planin, na katerih so kmetje pasli svojo živino, tudi do 4 ure hoda.⁵¹

Proti vzhodu je katastrski občini Dovje po dolini Save Dolinke sledila katastrska občina Hrušica. Od Ljubljane je bila oddaljena $8 \frac{1}{4}$ milje, od Kranja 5 milj, od Radovljice pa $2 \frac{1}{2}$ milje. V dolini in ob

⁴⁵ SI AS 176, k. o. Podkoren L 340, cenilni elaborat.

⁴⁶ SI AS 176, k. o. Kranjska Gora L 127, cenilni elaborat.

⁴⁷ Hlebanja, *Hlebanjev rod skozi stoletja*, str. 25.

⁴⁸ SI AS 176, k. o. Gozd L 328, karta A 03.

⁴⁹ »bis an die Grenze gegen Flitsch ausdehnen.«; SI AS 176, k. o. Gozd L 328, cenilni elaborat.

⁵⁰ Mlinar, *Gornjesavska dolina*, str. 38, 39.

⁵¹ SI AS 176, k. o. Dovje L 139, cenilni elaborat.

Število prebivalcev po katastrskih občinah v Zgornjesavski dolini po popisu v l. 1831 in 1832⁵²

k. o.	moški	ženske	skupaj	hiše	gospodinjstva
Bela Peč	323	307	630	91	134
Dovje	589	612	1201	41	239
Gozd	202	218	420	48	82
Hrušica	95	87	182	34	48
Jesenice	367	377	744	121	182
Kranjska Gora	435	445	880	99	180
Planina	202	193	395	68	93
Podkoren	240	253	493	78	115
Rateče	376	399	773	96	152

Savi je bil njen teren še dokaj ravninski, na južnem in severnem delu pa je prehajal v hribovje, pokrito z visokim gozdom. Čeprav elaborat tudi za območje Hrušice navaja precej neugodne klimatske pogoje, je bilo po istih virih v primerjavi z bližnjimi območji očitno nekoliko bolje, saj naj bi bili »vplivi klimatskih razmer na tem območju še dokaj ugodni«. Na severu so visoke gore tvorile mejo proti deželi Koroški, po goratem predelu območja pa je tekla meja s katastrsko občino Planina.⁵³ Na območje katastrske občine Planina, ki ga je na eni strani omejevala Sava, na drugi strani pa gore, med katerimi je bila tudi Kočna (Kotschna), je bilo več hiš skupaj najti le ob cerkvi Svetega Križa⁵⁴ (nekdanj tudi ime kraja).

Območje katastrske občine Jesenice je bilo od Ljubljane oddaljeno 7 $\frac{3}{4}$ milje, od Kranja 4 $\frac{1}{2}$ milje in od Radovljice 2 milji. Popisovalci so za območje Jesenic, kjer se dolina Save že nekoliko odpre, ugotavljali, da so klimatski pogoji tam še kar ugodni, zlasti »če se od Save predvsem na zemljišča, ki ležijo v bližini njene struge, ne dviguje megla, v severnem delu pa je velikokrat zaznati oster zrak«. Ob Savi in glavni cesti sta nastali tudi večji naselji Jesenice in Sava, manjše naselje Koroška Bela pa je očitno nekoliko ogrožala voda, saj je 13. novembra 1789 zaradi povodnji izpodjeden hrib Čikla zasul 40 hiš.⁵⁵ Na severnem hribovitejšem delu območja je ob gospodarskih obratih zraslo več naselbin tam zaposlenih delavcev.⁵⁶

Okrajna gosposka je bila za večino obravnavega območja v Beli Peči, izjema je bilo Dovje, ki je spadalo v okvir freisinškega loškega gospodstva. To je na Dovjem izvajalo tudi sodno oblast, desetina z Dovjega pa je delno pripadala župniji Dovje.⁵⁷

Sodna oblast na ostalem območju je pripadala deželni pravdi v Ljubljani in deželnemu knezu, deželni knez pa je bil tudi cerkveni patron. Sicer pa je območje Planine cerkveno spadalo pod župnijo Jesenice, na območju Planine pa je stala podružnična

kapela sv. Križa (Heiligen Kreutz).⁵⁸ Svojo župnijo so imeli še v Ratečah⁵⁹ in Kranjski Gori,⁶⁰ pod okrilje katere so cerkveno spadali tudi prebivalci z območja katastrskih občin Gozd⁶¹ in Podkoren, kjer so imeli podružnično cerkev.⁶² Župnijo so imeli tudi v Beli Peči,⁶³ ki je bila nekdanj podružnica kranjskogorske župnije,⁶⁴ ter na Jesenicah,⁶⁵ kamor so spadali tudi prebivalci katastrske občine Hrušica.⁶⁶ Na obravnavanem območju sta bili šoli v Kranjski Gori⁶⁷ in na Jesenicah.⁶⁸ Kot posebnost elaborati franciscejskega katastra poleg donosne Ruardove železarne ob vznožju Kočne⁶⁹ navajajo rdeči oz. marmorirani marmor na območju Jesenic.⁷⁰ V Podkorenu je ob poštni cesti proti Beljaku oz. proti Ljubljani stala še poštna postaja (Posthaus).⁷¹

Za naselitev hišarjev, ki niso imeli obdelovalnih zemljišč, naselitveni pogoji v visokogorskih območjih niso bili ugodni, saj po posameznih katastrskih občinah ni bil zabeležen noben hišar, kot npr. na območju katastrske občine Dovje,⁷² medtem ko je bil v Podkorenu in Ratečah le po en,⁷³ na Hrušškem pa jih je bilo 13.⁷⁴ Več jih je bilo še na območju Jesenic, čeravno elaborat njihovega števila ne navaja,⁷⁵ nekaj pa tudi v Beli Peči.⁷⁶

⁵⁸ SI AS 176, k. o. Planina L 3, cenilni elaborat.

⁵⁹ SI AS 176, k. o. Rateče L 223, cenilni elaborat.

⁶⁰ SI AS 176, k. o. Kranjska Gora L 127, cenilni elaborat.

⁶¹ SI AS 176, k. o. Gozd L 328, cenilni elaborat.

⁶² SI AS 176, k. o. Podkoren L 340, cenilni elaborat.

⁶³ SI AS 176, k. o. Bela Peč L 330, cenilni elaborat.

⁶⁴ Od 1815 do 1819 je bil v Beli Peči župnik Franc Pirc, kasneje misijonar v Severni Ameriki in pobudnik sadjereje na Kranjskem; Podlogar, Iz zgodovine kranjskih trgov, Bela Peč, str. 52.

⁶⁵ SI AS 176, k. o. Jesenice L 10, cenilni elaborat.

⁶⁶ SI AS 176, k. o. Hrušica L 16, cenilni elaborat.

⁶⁷ SI AS 176, k. o. Kranjska Gora L 127, cenilni elaborat.

⁶⁸ SI AS 176, k. o. Jesenice L 10, cenilni elaborat.

⁶⁹ SI AS 176, k. o. Planina L 3, cenilni elaborat.

⁷⁰ SI AS 176, k. o. Jesenice L 10, cenilni elaborat. Da so nad trgovom Jesenice na hribu Merca lomili lep raznobarven marmor, poroča tudi Leopold Podlogar, Iz zgodovine kranjskih trgov, Jesenice, str. 46.

⁷¹ SI AS 176, k. o. Podkoren L 340, cenilni elaborat.

⁷² SI AS 176, k. o. Dovje L 139, cenilni elaborat.

⁷³ SI AS 176, k. o. Podkoren L 340, cenilni elaborat, SI AS 176, k. o. Rateče L 223, cenilni elaborat.

⁷⁴ SI AS 176, k. o. Hrušica L 16, cenilni elaborat.

⁷⁵ SI AS 176, k. o. Jesenice L 10, cenilni elaborat.

⁷⁶ SI AS 176, k. o. Bela Peč L 330, cenilni elaborat.

⁵² Podatki iz cenilnih elaboratov za posamezne katastrske občine.

⁵³ SI AS 176, k. o. Hrušica L 16, cenilni elaborat.

⁵⁴ SI AS 176, k. o. Planina L 3, cenilni elaborat.

⁵⁵ Podlogar, Iz zgodovine kranjskih trgov, Jesenice, str. 70.

⁵⁶ SI AS 176, k. o. Jesenice L 10, cenilni elaborat.

⁵⁷ SI AS 176, k. o. Dovje L 139, cenilni elaborat.

Dejavnosti, s katerimi so se preživljali tukajšnji prebivalci⁷⁷

k. o.	Izključno kmetijstvo	Izključno obrt	oboje	
Bela Peč	124	/	10	
Dovje	223	/	16	župnik
Gozd	78	/	4	
Hrušica	48	/	/	
Jesenice	153	/	29	
Kranjska Gora	161	/	19	
Planina	večina	/	ni podatka	
Podkoren	98		17	
Rateče	141		11	

Kategorije kmečkih posesti⁷⁸

k. o.	cele	tričetrtinske	dvotretjinske	polovične	tretjinske	četrtinske	kajžarji
Bela Peč	3			5	37	2	18
Dovje	34			1	74		23
Gozd	8		2	8	1	4	11
Hrušica	3			4	1	1	12
Jesenice	7		2	4	8	8	44
Kranjska Gora	2			10	11	4	34
Planina	1			7	11	8	12
Podkoren	5	1		14	7	2	27
Rateče	1	1		26	10	4	29

Velikost posesti po katastrskih občinah v oralih⁷⁹

k. o.	cele	tričetrtinske	dvotretjinske	polovične	tretjinske	četrtinske	kajžarji
Bela Peč	28–190			20–37	7–28	10–30	1–18
Dovje	21–53			25	1–23		
Gozd	66–166		90–92	21–38	9	24–40	1–8
Hrušica	15–30			10–36	9	4	
Jesenice	13–71		15–20	16–19	6–19	2–9	¼ –4
Kranjska Gora	49–54			11–30	5–37	5–18	¼ –12
Planina	41			17–31	5–31	1–30	¼ –15
Podkoren	19–71	20		15–44	2–28	4–6	¼ –6
Rateče	30	29		14–44	7–26	7–23	1–15

Večina zemljišč je bila rustikalnih, dominikalna pa so v naravi predstavljala travniške in pašniške parcele, planine in gozdove,⁸⁰ elaborat za Kranjsko Goro pa navaja tudi nekaj dominikalnih njiv.⁸¹ Glavni gradbeni material je bil les, iz katerega je bila v celoti zgrajena večina gospodarskih poslopij. Nekatere stanovanjske hiše so bile zidane, ali pa so bili zidani vsaj temelji stanovanjskih stavb. Na območju Dovjega je komisija popisala 43 lesenih poslopij ter ugotavljala, da je večina stanovanjskih hiš zidana. Delno so bile

v dobrem in delno v srednje dobrem stanju.⁸² Na Jeseniškem je v obravnavanem času stalo 45 zidanih hiš, od katerih so imele nekatere tudi nadstropje,⁸³ na območju Kranjske Gore pa je bilo zidanih 46 stanovanjskih hiš in 10 hlevov. Ostala gospodarska poslopja so bila lesena.⁸⁴ Za območje katastrske občine Planina elaborat navaja 16 zidanih hiš, vse ostale vključno z gospodarskimi poslopji so bile lesene in večinoma v dokaj slabem stanju.⁸⁵ V Podkorenu so bila za razliko od hiš na Planinskem vsa poslopja, od katerih je bilo 20 hiš zidanih, delno v dobrem, delno v srednje dobrem stanju,⁸⁶ podobno pa je bilo tudi v Ratečah.⁸⁷ V Beli Peči je bilo sredi prve polovice 19.

⁷⁷ Podatki iz cenilnih elaboratov za posamezne katastrske občine.

⁷⁸ Podatki iz cenilnih elaboratov za posamezne katastrske občine.

⁷⁹ Podatki iz cenilnih elaboratov za posamezne katastrske občine.

⁸⁰ SI AS 176, k. o. Planina L 3, cenilni elaborat.

⁸¹ SI AS 176, k. o. Kranjska Gora L 127, cenilni elaborat.

⁸² SI AS 176, k. o. Dovje L 139, cenilni elaborat.

⁸³ SI AS 176, k. o. Jesenice L 10, cenilni elaborat.

⁸⁴ SI AS 176, k. o. Kranjska Gora L 127, cenilni elaborat.

⁸⁵ SI AS 176, k. o. Planina L 3, cenilni elaborat.

⁸⁶ SI AS 176, k. o. Podkoren L 340, cenilni elaborat.

⁸⁷ SI AS 176, k. o. Rateče L 223, cenilni elaborat.

Število glav živali na območju Zgornjesavske doline⁸⁸

k. o.	konji	voli	krave	teleta	ovce	koze	prašiči
Bela Peč	4	44	129	60	400	100	120
Dovje	16	100	380	90	200		160
Gozd	1	90	140	75	700	100	100
Hrušica	5	22	78	62	240		50
Jesenice	40	63	36 ⁸⁹	20 ⁹⁰	24 ⁹¹		40 ⁹²
Kranjska Gora	15	58	160	60	600	50	105
Planina		140	150	60	500		50
Podkoren	11	60	160	120	800 ⁹³		110
Rateče	14	62	190	70	990	100	140

stoletja 44 hiš zidanih, gospodarska poslopja pa so bila večinoma lesena in v dobrem stanju.⁹⁴ Na območju katastrske občine Hrušica je bilo 10 hiš zgrajenih iz kamna; bile so dokaj prostorne, sicer pa so bile hiše večinoma lesene in male, namenjene za bivanje revnih prebivalcev v planinah.⁹⁵ Protipožarno je bilo zavarovano le eno poslopje na območju katastrske občine Jesenice,⁹⁶ v ostalih pa nobeno.

Na Belopeškem so od pomembnejših poslopij na hribu stale že omenjene ruševine gradu Bela Peč, v vasi pa cerkev, župnišče, poslopja železarjev in hišarjev.⁹⁷ Na območju Dovjega so imeli dve cerkvi in župnijski dvor (Pfarrhof),⁹⁸ na Jeseniškem gosposčinsko hišo, župnišče, ter hiše, ki so pripadale rudniku,⁹⁹ na

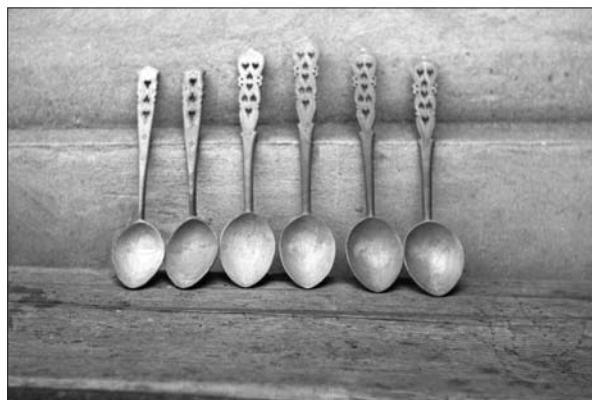
Kranjskogorskem pa so stale hiše gospodstva, cerkev, župnišče in šola.¹⁰⁰ Na območju katastrske občine Planina je stala podružnična cerkev sv. Duha s stanovanjem za župnika,¹⁰¹ na območju katastrske občine Podkoren pa cerkev in mitnica.¹⁰² Cerkev z župniščem so imeli tudi v Ratečah.¹⁰³

Ljudje so se večinoma prehranjevali z ajdovimi in koruznimi žganci, proseno in ječmenovo kašo, fižolom (za katastrsko občino Gozd cenilni elaborat navaja tudi bob), zeljem, repo, krompirjem, mlekom in močnatimi jedmi ter kruhom, meso pa je bil redko na njihovih mizah. Prebivalci so se pretežno ukvarjali s kmetovanjem, nekateri med njimi pa so opravljali tudi kakšno od obrti.

Na večjih kmetijah v Beli peči, Hrušici, Planini, v Podkorenu, Ratečah in na Jesenicah so domači družini pri delu pomagali v povprečju po en hlapec, ena dekla in en pastir, v katastrski občini Dovje, Gozd in Kranjska Gora pa so imeli kmetje poleg hlapca in pastirja najeti po eno ali dve dekli. Na nekaterih kmetijah so delo pastirjev opravljali domači otroci, ki jih zato preko poletja niso pošiljali v šolo, revnejši pa so svoje otroke v starosti 9 let ali celo manj pošiljali služiti tudi na Koroško.¹⁰⁴

Živinoreja v prvi polovici 19. stoletja

Število ljudi, ki so delali na kmetijah in število domačih živali, ki so jih redili tukajšnji kmetje, je bilo v pravem razmerju z razpoložljivimi obdelovalnimi zemljišči, saj so bila ta lahko vedno dobro in v pravem času obdelana, pridelali pa so dovolj krme in hrane za živino in ljudi. Dejansko nikjer v uporabljenih virih ni omenjeno, da bi krme za živino kdaj zmanjkalo. Ko pa je bila 18. maja 1836 v Kranjski Gori birma, naj bi kmetje ne mogli sodelovati pri povečavi cerkve, ki je bila za vse župljane že premajhna, ker je za živino primanjkovalo krme, sena.¹⁰⁵

Rezljane žlice iz Podkorena (foto Boris Orel, 1955; dokumentacija SEM, F IV/18).

⁸⁸ Podatki iz cenilnih elaboratov za posamezne katastrske občine.

⁸⁹ Po ponovnem šteju 183.

⁹⁰ Po ponovnem šteju 76.

⁹¹ Po ponovnem šteju 500.

⁹² Po ponovnem šteju 170.

⁹³ Elaborat navaja skupno število ovc in koz.

⁹⁴ SI AS 176, k. o. Bela Peč L 330, cenilni elaborat.

⁹⁵ SI AS 176, k. o. Hrušica L 16, cenilni elaborat. Verjetno se ta zapis nanaša na stanove v planinah, v katerih so v času paše bivali pastirji oz. družina poleti, ko so kosili seno na planinskih travnikih.

⁹⁶ SI AS 176, k. o. Jesenice L 10, cenilni elaborat.

⁹⁷ SI AS 176, k. o. Bela Peč L 330, cenilni elaborat.

⁹⁸ SI AS 176, k. o. Dovje L 139, cenilni elaborat.

⁹⁹ SI AS 176, k. o. Jesenice L 10, cenilni elaborat.

¹⁰⁰ SI AS 176, k. o. Kranjska Gora L 127, cenilni elaborat.

¹⁰¹ SI AS 176, k. o. Planina L 3, cenilni elaborat.

¹⁰² SI AS 176, k. o. Podkoren L 340, cenilni elaborat.

¹⁰³ SI AS 176, k. o. Rateče L 223, cenilni elaborat.

¹⁰⁴ Okoliš, Začetna šola v Kranjski Gori, str. 77, 78, 82, 95.

¹⁰⁵ Mugerli, Kranjskogorska župnija od reformacije do prve svetovne vojne, str. 61.

Konji so bili v glavnem srednje rasti, a močni in običajne deželne srednje rase. Kmetje z območja Bele Peči, Podkorena, Rateč in Kranjske Gore so jih večinoma kupovali na Koroškem, kmetje z območja Dovjega in Jesenic pa so jih vzrejali sami. Potrebovali so jih kot pomoč pri opravljanju kmečkih opravil in za različne prevoze. Na celotnem območju Zgornjesavske doline so konje krmili s senom in slamo, ponekod so jim dodajali še deteljo,¹⁰⁶ poleti pa so jih kakor druge živali, pasli, najraje v bližini domačih hiš.

Voli so bili srednje hribovske pasme, vzrejali pa so jih večinoma kmetje sami. Kot krmo so jim v jasli pokladali deteljo, seno in slamo, poleti pa so jih pasli na pašnikih. Uporabljali so jih za delo na poljih in ostala kmečka opravila, marsikje pa so z voli in tudi z drugim govedom prevažali oglje, ki so ga nakuhali iz lesa za prodajo v rudnike, topilnice in kovaške obrate v bližnji seseščini. Kmetje katastrske občine Planina so za dodatni zaslužek z volovskimi vpregami prevažali rudo od rudniških jam do Save.¹⁰⁷

Krave so bile male hribovske pasme, vzrejali pa so jih doma. Potrebovali so jih za pridelavo mleka in masla ter vzdrževanje staleža živali v domačem hlevu (vzreja mladih živali oz. razmnoževanje). Z Dovjega in Jesenic so maslo tudi prodajali. Krave so pozimi krmili s slamo in senom, poleti pa so jih pasli.

Večina tukajšnjih kmetov je redila drobnico. Šte-

vilo ovac je bilo kljub temu, da je ovčjereja na slovenskem podeželju kakor tudi v vseh sosednjih alpskih deželah začela nazadovati v korist govedoreje, še vedno veliko.¹⁰⁸ Pašo koz so oblasti zaradi škode, ki naj bi jo delale, skušale z različnimi predpisi večkrat omejiti.¹⁰⁹ Ovce in koze so bile za tukajšnje kraje običajne rase, za katastrske občine Gozd, Hrušica, Podkoren in Kranjsko Goro pa elaborati navajajo, da so bile ovce večinoma t. i. Zakl-Race, dolgoroge ovčje pasme, doma na Madžarskem.¹¹⁰ Poleg mleka so ovce dajale tudi volno, iz katere so si ljudje izdelovali oblačila. Elaborat za Dovje je še omenil, da so imele ovce, ki so bile običajne sorte, grobo in hrapavo volno, ki so je nekaj porabili doma, nekaj pa prodali v predilnico sukna. Drobnico so pozimi krmili s (posušanim) listjem, za Dovje je omenjeno jesenovo, za Hrušico pa jesenovo in lipovo, slamo (za Dovje in Hrušico ajdova slama) in travo, najpogostejše s trdo visokogorsko, poleti pa so jih pasli v planinah, kjer so jih molzli in iz mleka izdelovali ovčji in kozji sir. Razmnoževali so jo kmetje sami. Na Jesenicah so pasli predvsem koze, kolikor se je le dalo in jih le v najtrši zimi krmili s slamo in ostalimi kuhinjskimi odpadki. Redili so jih izključno za mleko in za domači zakol.¹¹¹ Elaborat za Rateče še posebej omenja, da so zaradi koristi, ki so jih imeli, kmetje zelo skrbeli za razmnoževanje ovc in koz.¹¹²

Prašiče so kmetje Zgornjesavske doline redili zaradi mesa, krmili pa so jih z različnimi korenovkami in »hišnimi odpadki«, npr. krompirjem in repo. Večinoma so jih klali za domače potrebe in prav tako kot večino druge domače živine vzrejali sami. Čeprav pregledano gradivo o tem ne poroča, je bila v gorskih krajih pomembna še paša prašičev v planinah, kjer so jih krmili tudi s sirotko.¹¹³

Povprečni stalež živali na večjih kmetijah¹¹⁴

k. o.	voli	krave	ovce	prašiči
Bela Peč	2–4	12	60	2
Dovje	4	15	120	3
Gozd	4	12	100	3
Hrušica	2	18	80	4
Jesenice	3–4	10–12	30–40	40 ¹¹⁵
Kranjska Gora	4	12	100	3
Planina	4	16	40	2
Podkoren	4	12	100	3
Rateče	2–4	12	100	3

Vodenje krav na pašo (foto Fran Vesel, b. d.; dokumentacija SEM, sign. F 0001630).

¹⁰⁶ Zanimivo je, da oves kot »obvezno« žito za konje ni bil omejen v nobenem pregledanem elaboratu.

¹⁰⁷ SI AS 176, k. o. Planina L 3, cenilni elaborat.

¹⁰⁸ Novak, Živinoreja, str. 390.

¹⁰⁹ Prav tam, str. 391.

¹¹⁰ <https://de.wikipedia.org/wiki/Zackelschaf>, 25. 1. 2016.

¹¹¹ SI AS 176, k. o. Jesenice L 10, cenilni elaborat.

¹¹² SI AS 176, k. o. Rateče L 223, cenilni elaborat.

¹¹³ Novak, Živinoreja, str. 392.

¹¹⁴ Podatki iz cenilnih elaboratov za posamezne katastrske občine.

¹¹⁵ Po ponovnem štetju 170.

Kmetijska pridelava

Na njivah so kmetje pridelovali pšenico, rž, ječmen, oves, koruzo, deteljo in krompir, na manjših površinah pa še repo, zelje in lan. V Dovjem so sejali tudi proso, ajdo, fižol in korenje.¹¹⁶ Ajdo so sejali še na območju katastrske občine Gozd¹¹⁷ in Hrušica, kjer so sejali tudi proso.¹¹⁸ Kakor na Hrušiskem so tudi na območju Jesenic poleg naštetega sejali ajdo in proso.¹¹⁹ Predvsem zelje, repo in lan so tukajšnji kmetovalci sejali na zelo malih površinah, zato pridelek ni predstavljal posebno velikega ekonomskega donosa.¹²⁰ Na travnikih so kosili sladko in trdo visokogorsko travo, na pašnikih pa je rasla podobna trda visokogorska krma. V gozdovih so za potrebe tukajšnjih prebivalcev sekali mešan les.

Nekateri kmetje so pšenico, koruzo in ajdo¹²¹ v času zbiranja podatkov za izdelavo franciscejskega katastrskega operata gojili le poskusno (*versuchtweise*), saj so bile klimatske razmere za te poljščine neugodne. To se je kazalo tudi na prehrani nekaterih prebivalcev, saj posameznih pridelkov ni bilo nikoli na njihovem jedilniku. Sicer pa so v glavnem kmetovali na tradicionalen način oz. kot so to počeli že od davnih časov,¹²² torej na načine in po običajih, ki so bili »kmečkim gospodarjem privzgojeni.«¹²³

Podatkov o donosnosti, po katerih bi lahko izračunavali povprečje za več let, v cenilnih elaboratih ne najdemo, le elaborat za katastrsko občino Jesenice navaja, da je v pomoč pri primerjavi donosov njiv in travnikov obstajala 17 let stara evidenca, vendar so nekateri dvomili v verodostojnost navedenih podatkov, nekateri podatki pa v njej sploh niso bili vpisani.¹²⁴ Ker so nekateri pridelki v obdelovalni koledar prišli šele nekaj let pred izdelavo franciscejskega katastrskega operata, evidenc zanje sploh še ni bilo možno narediti.¹²⁵ Zaradi neugodne klime setev večjih površin nekaterih kmetijskih pridelkov, kot je pšenica, niti ni bila smiselna.¹²⁶ In kljub temu da so kmetje le redko obiskali tedenski sejem v Kranju ali pa se nanj sploh nikoli niso odpravili, je cenilna komisija (verjetno) zaradi deželne pristojnosti povprečne cene

pridelkov za celotno območje Zgornjesavske doline, tudi za najbolj oddaljene katastrske občine, izračunavala glede na povprečje cen na živilskem sejmu v Kranju.¹²⁷

Zapisovalci podatkov za izdelavo cenilnih elaboratov so kmete pohvalili, da so svoja polja kar se da skrbno in prizadevno obdelovali, jih dobro orali in izdatno gnojili, da bi imeli na svojih malih njivah čim večji in boljši donos. Pri tem je ovčji gnoj veljal za »boljšega«, namenili pa so ga tisti njivi, na kateri so sejali za kmetijo pomembnejši oz. potrebnejši pridelek. Za ostale njive je moral zadoščati kravji gnoj. Kakovost gnoja je bila odvisna tudi od stelje. Listnati gnoj je veljal za boljšega in nekateri kmetje so imeli posebne gozdove za pripravo stelje, kvaliteta gnoja pa je bila odvisna tudi od tega, v kateri staji ali hlevu je gnoj nastal.¹²⁸ Nekateri kmetje so bili posebej pozorni pri izbiri semen, ki so jih očistili semen plevlov, pomešanih med seme žit in drugih posevkov.¹²⁹ Izbirali so predvsem tiste sorte, ki so dobro prenašale tukajšnjo zemljo in mrzle atmosferske vplive.¹³⁰ Plevel so odstranjevali tudi med okopavanjem, s čimer so rahljali zemljo in obsipavali pridelke.

S sejanjem detelje so na njivah poskušali nekoliko izboljšati kakovost zemlje.¹³¹ Na območju Jesenic so v tako obogateno zemljo najpogosteje sejali pšenico,¹³² na območju Dovjega pa so na taki zemlji zaznavali nekoliko boljši in izdatnejši pridelek pšenice in prosa.¹³³ S kolikor toliko kvalitetskimi pridelki na njivah v dolini so se postavljali še Hrušičani¹³⁴ in Jeseničani.¹³⁵ Če je bilo le mogoče, so po prvi žetvi posejali jesenski pridelek.¹³⁶ Pri poskusih racionalnega kmetovanja so bili pozorni tudi na vrstenje posevkov v pridelovalnem kolobarju,¹³⁷ pri tem pa so najpogosteje izvajali triletni kolobar.¹³⁸ Na območju Dovjega je bil obdelovalni kolobar šest ali sedemletni,¹³⁹ na območju Hrušice pa na njivah tretjega kakovostnega razreda, ki so ležale ob vznožju hribovja Mežaklja (Mizakla) ob desnem bregu reke Save, osemletni.¹⁴⁰ Na Jesenicah so prav tako na njivah na Mežaklju (Musakla)

¹¹⁶ SI AS 176, k. o. Dovje L 139, cenilni elaborat.

¹¹⁷ SI AS 176, k. o. Gozd L 328, cenilni elaborat.

¹¹⁸ SI AS 176, k. o. Hrušica L 16, cenilni elaborat.

¹¹⁹ SI AS 176, k. o. Jesenice L 10, cenilni elaborat.

¹²⁰ SI AS 176, k. o. Podkoren L 340, cenilni elaborat.

¹²¹ Ajda, ki so jo do Evrope med svojimi pohodi prinesli mongolski narodi, je kot strniščni pridelek do določene mere iz pridelovalnega kolobarja izrinjala proso, poseben vzrok za njeno hitro širjenje pa je verjetno dejstvo, da kot novo žito ni bila zajeta v desetinskih redih 16. stoletja, zato naj od nje ne bi bilo treba plačevati nobenih dajatev; več Valenčič, *Kulturne rastline*, str. 257.

¹²² »seit undenkliche Zeiten gleich bleiben«, SI AS 176, k. o. Gozd L 328, cenilni elaborat.

¹²³ SI AS 176, k. o. Rateče L 223, cenilni elaborat.

¹²⁴ SI AS 176, k. o. Jesenice L 10, cenilni elaborat.

¹²⁵ SI AS 176, k. o. Hrušica L 16, cenilni elaborat.

¹²⁶ SI AS 176, k. o. Kranjska Gora L 127, cenilni elaborat.

¹²⁷ SI AS 176, k. o. Bela Peč L 330, cenilni elaborat, SI AS 176, k. o. Rateče L 223, cenilni elaborat, SI AS 176, k. o. Kranjska Gora L 127, cenilni elaborat.

¹²⁸ Hlebanja, *Hlebanjev rod skozi stoletja*, str. 65.

¹²⁹ SI AS 176, k. o. Hrušica L 16, cenilni elaborat.

¹³⁰ SI AS 176, k. o. Jesenice L 10, cenilni elaborat.

¹³¹ SI AS 176, k. o. Hrušica L 16, cenilni elaborat.

¹³² SI AS 176, k. o. Jesenice L 10, cenilni elaborat.

¹³³ SI AS 176, k. o. Dovje L 139, cenilni elaborat.

¹³⁴ SI AS 176, k. o. Hrušica L 16, cenilni elaborat.

¹³⁵ SI AS 176, k. o. Jesenice L 10, cenilni elaborat.

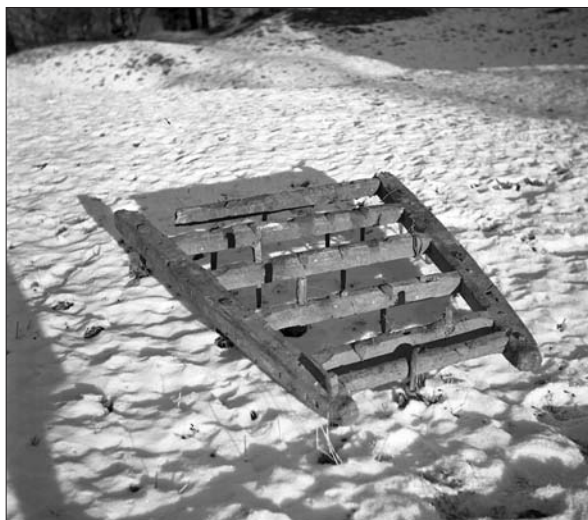
¹³⁶ SI AS 176, k. o. Jesenice L 10, cenilni elaborat.

¹³⁷ SI AS 176, k. o. Dovje L 139, cenilni elaborat.

¹³⁸ SI AS 176, k. o. Bela Peč L 330, cenilni elaborat, SI AS 176, k. o. Gozd L 328, cenilni elaborat, SI AS 176, k. o. Kranjska Gora L 127, cenilni elaborat, SI AS 176, k. o. Podkoren L 340, cenilni elaborat, SI AS 176, k. o. Rateče L 223, cenilni elaborat.

¹³⁹ SI AS 176, k. o. Dovje L 139, cenilni elaborat.

¹⁴⁰ SI AS 176, k. o. Hrušica L 16, cenilni elaborat.

Zelo stara brana v seniku na senožeti v Rutu pod Vitrancem, C. Gregorij, Podkoren 78 (foto Fanči Šarf, 1954; dokumentacija SEM, F II/557).

sejali v devetletnem obdelovalnem kolobarju.¹⁴¹ Na območju katastrske občine Planina so njive prvega kakovostnega razreda obdelovali v osemletnem kolobarju, njive drugega v sedemletnem in njive tretjega kakovostnega razreda v šestletnem obdelovalnem kolobarju.¹⁴² Ker je bilo njiv na splošno malo, mala pa je bila tudi njihova površina, so se nekateri posestniki trudili v njive spremeniti del svojih planin in pašnikov,¹⁴³ posebej če so imeli ti zelo ugodno lego. Na tako pripravljenih njivskih površinah so določen čas sadili krompir ali sejali oves.¹⁴⁴ Glede na kvaliteto in donosnost so bile njive v večini obravnavanih katastrskih občin razdeljene v tri kakovostne razrede, v katastrski občini Jesenice pa je obstajal še četrti, v katerega so uvrstili njivske površine na planšarijah, kjer so jih obdelovali pastirji in planšarji oz. planšarice v času, ko so v planinah pasli.¹⁴⁵

Zaznati je bilo, da so bile njive za večino kmetov najpomembnejša zemljiška kultura, čeprav je bila živinoreja v obravnavanih krajih prevladujoča kmetijska panoga,¹⁴⁶ na kmetijah v katastrskih občinah Gozd in Podkoren pa so bili travniki in pašniki tudi prevladujoča zemljiška kultura.¹⁴⁷ Tudi za te so ustrezno skrbeli, razen tistega dela površine, zaradi katerega so bili v sporu.¹⁴⁸

Na njivah so letno pšenico sejali v začetku maja,¹⁴⁹ ni pa podatka, kdaj v istem letu so jo poželi. Zimsko pšenico so sejali konec septembra, poželi pa konec julija¹⁵⁰ ali v začetku avgusta¹⁵¹ naslednje leto. Oziromno rž so sejali od srede septembra¹⁵² do začetku oktobra,¹⁵³ poželi pa naslednje leto od srede julija do začetka avgusta.¹⁵⁴ Ječmen so sejali od marca¹⁵⁵ do začetka maja in poželi sredi julija, oves pa posejali od marca¹⁵⁶ do srede aprila, želi pa so ga od srede avgusta do konca septembra.¹⁵⁷ Na Hrušiskem in Jeseniškem so proso sejali 8. maja, pridelek pa pospravili konec oktobra.¹⁵⁸ Krompir so na območju Hrušice in Dovjega posadili v marcu,¹⁵⁹ na Jeseniškem aprila,¹⁶⁰ v nekaterih ostalih katastrskih občinah pa v času do 10. maja,¹⁶¹ pridelek pa pobrali v začetku oktobra.¹⁶² Deteljo z ovsom so sejali konec junija in pospravili v začetku septembra.¹⁶³ Istočasno sejana ječmen in deteljo so s polj pospravili julija in konec septembra, koruzo sejali v začetku maja, pospravili pa konec septembra ali v začetku oktobra.¹⁶⁴ Iz navedb v elaboratih je videti, da so se mikroklimatske razmere na obravnavanem območju od kraja do kraja razlikovale, saj so ponekod pridelke sejali prej, drugod pa nekoliko kasneje, odvisno od tega, kdaj se je zemlja odtalila in nekoliko pogrela. Na območju Dovjega, Hrušice in Jesenic so konec julija oz. na Jeseniškem med 20. in 26. julijem¹⁶⁵ sejali tudi ajdo, ki za višje lege ni najbolj primerna, pridelek pa so pospravili v začetku oktobra.¹⁶⁶ V evidenco pridelkov so ocenjevalci zajeli le tiste posevke, ki jih je bilo največ, čeprav so kmetje na manjših površinah pridelovali tudi nekatere druge poljščine.

Slamo, ki je zrasla kot stranski produkt pri žitih, so v glavnem porabili za krmo živali, za nastilj

¹⁴⁹ SI AS 176, k. o. Rateče L 223, cenilni elaborat.

¹⁵⁰ SI AS 176, k. o. Jesenice L 10, cenilni elaborat.

¹⁵¹ SI AS 176, k. o. Podkoren L 340, cenilni elaborat.

¹⁵² SI AS 176, k. o. Dovje L 139, cenilni elaborat.

¹⁵³ SI AS 176, k. o. Gozd L 328, cenilni elaborat.

¹⁵⁴ SI AS 176, k. o. Planina L 3, cenilni elaborat, SI AS 176, k. o. Bela Peč L 330, cenilni elaborat.

¹⁵⁵ SI AS 176, k. o. Dovje L 139, cenilni elaborat.

¹⁵⁶ SI AS 176, k. o. Dovje L 139, cenilni elaborat.

¹⁵⁷ SI AS 176, k. o. Planina L 3, cenilni elaborat, SI AS 176, k. o. Bela Peč L 330, cenilni elaborat, SI AS 176, k. o. Gozd L 328, cenilni elaborat.

¹⁵⁸ SI AS 176, k. o. Hrušica L 16, cenilni elaborat, SI AS 176, k. o. Jesenice L 10, cenilni elaborat.

¹⁵⁹ SI AS 176, k. o. Hrušica L 16, cenilni elaborat, SI AS 176, k. o. Dovje L 139, cenilni elaborat.

¹⁶⁰ SI AS 176, k. o. Jesenice L 10, cenilni elaborat.

¹⁶¹ SI AS 176, k. o. Kranjska Gora L 127, cenilni elaborat.

¹⁶² SI AS 176, k. o. Bela Peč L 330, cenilni elaborat.

¹⁶³ SI AS 176, k. o. Planina L 3, cenilni elaborat.

¹⁶⁴ SI AS 176, k. o. Bela Peč L 330, cenilni elaborat, SI AS 176, k. o. Dovje L 139, cenilni elaborat, SI AS 176, k. o. Hrušica L 16, cenilni elaborat, SI AS 176, k. o. Jesenice L 10, cenilni elaborat.

¹⁶⁵ SI AS 176, k. o. Jesenice L 10, cenilni elaborat.

¹⁶⁶ SI AS 176, k. o. Dovje L 139, cenilni elaborat, SI AS 176, k. o. Hrušica L 16, cenilni elaborat.

¹⁴¹ SI AS 176, k. o. Jesenice L 10, cenilni elaborat.

¹⁴² SI AS 176, k. o. Planina L 3, cenilni elaborat.

¹⁴³ SI AS 176, k. o. Hrušica L 16, cenilni elaborat, SI AS 176, k. o. Jesenice L 10, cenilni elaborat, SI AS 176, k. o. Kranjska Gora L 127, cenilni elaborat.

¹⁴⁴ SI AS 176, k. o. Podkoren L 340, cenilni elaborat.

¹⁴⁵ SI AS 176, k. o. Jesenice L 10, cenilni elaborat.

¹⁴⁶ SI AS 176, k. o. Gozd L 328, cenilni elaborat.

¹⁴⁷ SI AS 176, k. o. Gozd L 328, cenilni elaborat, SI AS 176, k. o. Podkoren L 340, cenilni elaborat.

¹⁴⁸ »ausser den streitigen Theil«, SI AS 176, k. o. Bela Peč L 330, cenilni elaborat.

*Površina, po katastrskih občinah, namenjena ostalim pridelkom, v oralih:*¹⁶⁷

k. o.	pšenica	repa	lan	zelje	proso	koruza	konoplja	korenje	ajda
Bela Peč		2	2						1
Dovje		6	4	3	2		2		
Gozd	2	3	2	1 ½	3	2			
Hrušica		2	1	1	½				
Jesenice		10	6	2	2			2	
Kranjska Gora	3	2	2	1 ½					
Planina		2	3	1 ½					
Podkoren		1 ½	2	1 ½					
Rateče		2	2 ½	2		2			

pa so grabili listje in podrast v gozdovih.¹⁶⁸ Paša po opravljeni žetvi je bila zaradi dolge rastne dobe glavnih kmetijskih pridelkov, ki so vsekakor imeli prednost,¹⁶⁹ v navadi le ponekod.¹⁷⁰

Pri delu so tukajšnji kmetje uporabljali orodja, ki so bila v navadi na širšem območju, npr. plug za oranje¹⁷¹ in brano za razbijanje grud in poravnavanje obdelane njivske površine, enako pa je veljalo tudi za orodje pri mlačvi.¹⁷² Čeprav posebnih ovir za vpeljava različnih izboljšav v kmetijsko pridelavo ni bilo, večina izboljšav, ki so jih vpeljevali drugod, za tukajšnja visokogorska območja ni bila primerna.¹⁷³

Kljub marljivemu delu in skrbi je bil povprečni donos nizek, pridelki pa nikjer niso dosegali posebne kvalitete.¹⁷⁴ Količina kmetijske pridelave je po celotnem ozemlju zadoščala le za domače potrebe, ponekod je bolje obrodil le oves. Nekateri kmetje niso uspeli pridelati dovolj hrane niti za preživetje lastne družine.¹⁷⁵ Cenilna komisija je vzroke za to pripisovala neugodnim klimatskim razmeram, visokogorski legi, valovitosti terena in slabši geomorfološki sestavi tal (vlažna in precej peščena zemlja s kamenjem).

Izkoriščanje travnikov in pašnikov

Kmetje so seno kosili proti koncu julija,¹⁷⁶ na območju Dovjega pa sredi julija in septembra.¹⁷⁷ Trava je bila večinoma sladka, a bolj srednje kvalitete, z

nekoliko boljšo kvaliteto so se na nižinskih travnikih postavljali le kmetje na območju katastrske občine Dovje.¹⁷⁸ V visokogorju je povsod rasla trda visokogorska trava.¹⁷⁹ Cenilna komisija je travnike glede na kakovost razvrstila v do štiri kakovostne razrede, pri čemer so travniki prvega kakovostnega razreda ležali v ravninah neposredno ob hišah in gospodarskih poslopjih, travniki drugega in tretjega kakovostnega razreda pa so se raztezali v hribovitejših predele območja. Travniki četrtega kakovostnega razreda so brez izjeme tvorili kategorijo tako imenovanih rovtarskih travnikov,¹⁸⁰ v katastrski občini Planina pa so se travniki četrtega kakovostnega razreda raztezali na zelo strmih pobočjih planin »Konyaritz« in »Gollitza.«¹⁸¹ V katastrski občini Kranjska Gora so bili travniki na rovtih uvrščeni v tretji kakovostni razred.¹⁸²

Travnike prvega kakovostnega so večinoma gnojili vsako leto,¹⁸³ travna ruša na njih je bila gosta, na njih pa je zrasla sladka trava. Ponekod so travnike tudi pregrabili¹⁸⁴ ali pobranali ter tako poravnali krtine in razgrebli in enakomerneje raztrosili gnojne grude. Da brana ne bi uničevala travne ruše, so v Zgornjesavski dolini včasih v ta namen uporabljali smrekov vrh.¹⁸⁵ V Ratečah so vsako leto gnojili tudi travnike drugega kakovostnega razreda,¹⁸⁶ v Podkorenu pa so te travnike pognojili le občasno.¹⁸⁷ Čeprav ne vsepovsod so travnike prvega kakovostnega razreda kosili dvakrat, travnike drugega kakovostnega razreda pa razen v Ratečah¹⁸⁸ brez izjeme le enkrat v letu. Na Belopeškem in Podkorenskem so imeli kmetje pred in po košnji na travnikih drugega ali tretjega kakovostnega razreda služnostno pravico paše,¹⁸⁹ pašo na travnikih pred in po košnji pa so

¹⁶⁷ Podatki iz cenilnih elaboratov za posamezne katastrske občine.

¹⁶⁸ SI AS 176, k. o. Bela Peč L 330, cenilni elaborat, SI AS 176, k. o. Podkoren L 340, cenilni elaborat.

¹⁶⁹ SI AS 176, k. o. Kranjska Gora L 127, cenilni elaborat.

¹⁷⁰ SI AS 176, k. o. Dovje L 139, cenilni elaborat.

¹⁷¹ V hribovskih predelih se je do začetka 19. stoletja za oranje obdržalo ralo, v dolini ob Savi pa naj bi odkrili dva tipa rala, ralo na oje in ralo brez plaza; več Grafenauer, Poljedelsko orodje, str. 216.

¹⁷² SI AS 176, k. o. Hrušica L 16, cenilni elaborat. Morda so z opombo o mlačvi člani cenilne komisije želeli opozoriti, da mlatilnih strojev, katerih predhodniki so se ponekod že pojavljali, kmetje na tukajšnjem območju še niso imeli; več Grafenauer, Poljedelsko orodje, str. 217.

¹⁷³ SI AS 176, k. o. Hrušica L 16, cenilni elaborat.

¹⁷⁴ SI AS 176, k. o. Planina L 3, cenilni elaborat.

¹⁷⁵ SI AS 176, k. o. Planina L 3, cenilni elaborat.

¹⁷⁶ SI AS 176, k. o. Bela Peč L 330, cenilni elaborat.

¹⁷⁷ SI AS 176, k. o. Dovje L 139, cenilni elaborat.

¹⁷⁸ SI AS 176, k. o. Dovje L 139, cenilni elaborat.

¹⁷⁹ SI AS 176, k. o. Gozd L 328, cenilni elaborat.

¹⁸⁰ SI AS 176, k. o. Hrušica L 16, cenilni elaborat.

¹⁸¹ SI AS 176, k. o. Planina L 3, cenilni elaborat.

¹⁸² SI AS 176, k. o. Kranjska Gora L 127, cenilni elaborat.

¹⁸³ SI AS 176, k. o. Rateče L 223, cenilni elaborat, »alljährlich gedunget«.

¹⁸⁴ SI AS 176, k. o. Kranjska Gora L 127, cenilni elaborat.

¹⁸⁵ Novak, Živinoreja, str. 362.

¹⁸⁶ SI AS 176, k. o. Rateče L 223, cenilni elaborat.

¹⁸⁷ SI AS 176, k. o. Podkoren L 340, cenilni elaborat.

¹⁸⁸ SI AS 176, k. o. Rateče L 223, cenilni elaborat.

¹⁸⁹ SI AS 176, k. o. Bela Peč L 330, cenilni elaborat, »das Servitut des Vor und Nachweide auf sich heben«, SI AS 176, k. o.

Peščine ob Savi pri Kranjski Gori (arhiv avtorice).

poznali tudi na območju katastrske občine Gozd,¹⁹⁰ Hrušica¹⁹¹ in Jesenice,¹⁹² čeprav po mnenju cenilcev ta ni imela posebnega ekonomskega učinka.¹⁹³ Na nekaterih travnikih prvega kakovostnega razreda v katastrski občini Planina je poleg trave raslo še sadno drevje slabše kakovosti.¹⁹⁴

Ceprav je bilo vode v rekah in potokih ponavadi dovolj, so bili slednji večinoma hudourniški in za zalivanje travnikov in pašnikov neuporabni. V primeru večjih nalivov je hudourniška voda poplavlila najbližje ležeče obdelovalne površine, zlasti travniške,¹⁹⁵ in nanje nanašala prod in pesek iz svojih strug (Versandung).¹⁹⁶ Zaradi tega so nekatera zemljišča postajala nerodovitna,¹⁹⁷ peščene plitvine, na katerih ni raslo nič, pa je ob svojem toku ustvarjala predvsem Pišnica v katastrski občini Kranjska Gora.¹⁹⁸

Nekaj pašnikov je bilo v bližini kmetij, namenjeni pa so bili zgodnji spomladanski in pozni jesenski

paši, tisto živino, ki ni šla v planino, pa so na teh pašnikih pasli skozi vse leto.¹⁹⁹ Živino so pasli ločeno glede na vrsto, npr. posebej govedo, posebej ovce in koze, posebej konje in posebej jalovo²⁰⁰ živino, lahko pa tudi skupaj. Pasli so lahko vsi kmetje skupaj ali vsak sam svojo živino. Če so jo pasli skupaj, so imeli navadno tudi skupnega pastirja. V Ratečah so pastirju koz rekli kozji mojster, glavnemu pastirju ovc pa vočimojster, kar naj bi prihajalo iz ovčji mojster. Pastirju so dajali hrano, če je pasel v bližini hiš, vsak dan posebej, če pa je pasel daleč v planinah, so mu jo nosili tedensko.²⁰¹ Pašnikov je bilo največ v hribovitih in bolj strmih predelih,²⁰² kjer je bilo na njihovih površinah veliko skalovja, nekaj pa jih je bilo tudi ob strugi reke Save²⁰³ in Pišnice.²⁰⁴ Rastna podlaga na pašnikih je bila v primerjavi s travniško površino precej bolj borna.²⁰⁵ Poleg redke trave je na njih običajno raslo tudi »nevredno (brezvredno)« grmičevje.²⁰⁶ Travo s pašnikov je cenilna komisija ocenila kot primerno za živinsko pašo.²⁰⁷

Planine se od pašnikov glede na teren, po katerem so se raztezale, po kvaliteti zemljišč in travni ruši, ki je rasla na njihovi površini, niso veliko razlikovale. Segale so daleč v visokogorje, primerne pa so bile bolj ali manj le za nekajtedensko poletno pašo živali;²⁰⁸ v Zgornjesavski dolini so glede na pasoko se živino prevladovala goveje in ovčje planine. Pojem planinske paše je bil poleg paše pogosto povezan z molžo in predelovanjem mleka.²⁰⁹ Pred vrhuncem pašne sezone v planinah so najprej uporabljali pašnike v bližini doma, nato pa so živino odgnali na pašo na rovtve.²¹⁰ Zaradi preveč intenzivne paše so bile planine ponekod devastirane.²¹¹ Pravico planinske paše so imeli na posameznih planinah kmetje iz več sosesk, nedorečenost pravic pa je bila pogosto vzrok za spore med uživalci pašne pravice.

Pašne planine na Belopeškem so se raztezale v južnem delu katastrske občine in so poleg belopeškim pripadale tudi rateškim kmetom, da so pasli skupaj.²¹² Na območju Dovjega so planine na južnem delu katastrske občine segale v Triglavsko pogorje. Na teh so kmetje iz Dovjega pasli večinoma

¹⁹⁹ Na planinah so kot jalovo živino pasli, str. 348.

²⁰⁰ Na planinah so kot jalovo živino pasli predvsem vole; več Novak, Živinoreja, str. 353.

²⁰¹ Novak, Živinoreja, str. 350.

²⁰² SI AS 176, k. o. Hrušica L 16, cenilni elaborat.

²⁰³ SI AS 176, k. o. Gozd L 328, cenilni elaborat, SI AS 176, k. o. Jesenice L 10, cenilni elaborat.

²⁰⁴ SI AS 176, k. o. Kranjska Gora L 127, cenilni elaborat.

²⁰⁵ SI AS 176, k. o. Bela Peč L 330, cenilni elaborat.

²⁰⁶ SI AS 176, k. o. Dovje L 139, cenilni elaborat, SI AS 176, k. o. Gozd L 328, cenilni elaborat.

²⁰⁷ SI AS 176, k. o. Planina L 3, cenilni elaborat.

²⁰⁸ SI AS 176, k. o. Kranjska Gora L 127, cenilni elaborat.

²⁰⁹ Novak, Živinoreja, str. 352.

²¹⁰ Novak, Živinoreja, str. 352, 353.

²¹¹ SI AS 176, k. o. Gozd L 328, cenilni elaborat.

²¹² »komulativ beweidet«, SI AS 176, k. o. Bela Peč L 330, cenilni elaborat.

Podkoren L 340, cenilni elaborat.

¹⁹⁰ SI AS 176, k. o. Gozd L 328, cenilni elaborat.

¹⁹¹ SI AS 176, k. o. Hrušica L 16, cenilni elaborat.

¹⁹² SI AS 176, k. o. Jesenice L 10, cenilni elaborat.

¹⁹³ SI AS 176, k. o. Jesenice L 10, cenilni elaborat, »unbedeutenden Nachweide«.

¹⁹⁴ SI AS 176, k. o. Planina L 3, cenilni elaborat, »verkiepelten Obstbäumen«.

¹⁹⁵ SI AS 176, k. o. Bela Peč L 330, cenilni elaborat.

¹⁹⁶ SI AS 176, k. o. Dovje L 139, cenilni elaborat, SI AS 176, k. o. Jesenice L 10, cenilni elaborat.

¹⁹⁷ SI AS 176, k. o. Gozd L 328, cenilni elaborat.

¹⁹⁸ SI AS 176, k. o. Kranjska Gora L 127, cenilni elaborat.

ovce, okoli 9 tednov v letu pa tudi mlado govedo. Po pričevanju kmetov naj bi v planine vsako leto odgnali okoli 2000 ovac in 80 glav mlade govedi. Tukajšnji prebivalci so povedali še, da so v določenem (letnem) času na planinah pasli ovce, govedo in mlado govedo kot skupnost (corporl), odkar se spominjajo. Izjavili so še, da zakupnih pogodb za pašo nimajo, pač pa so kot upravičenci to pašo koristili že zelo dolgo in zanjo plačevali 3 krajcarje po glavi (verjetno ovce, op. a.). Za pašo mlade govedi so plačevali 30 krajcarjev po glavi. Komisija je izračunala, da so glede na navedene številke skupaj letno za pašo 2000 ovac plačali 100 goldinarjev in za 80 glav mlade govedi po 30 krajcarjev 40 goldinarjev, kar je skupaj zneslo 140 goldinarjev. Donos uporabnih pozidanih zemljišč v planinah pa je ocenila na 22 goldinarjev 34 krajcarjev.²¹³ V planinah na severni strani doline v katastrski občini Gozd so bili poleg domačih kmetov lastniki pašnih površin tudi grof Dietrichstein in nekateri kmečki posestniki s Koroške. Ti so na planinah pasli tudi svoje živali.²¹⁴

Na območju katastrske občine Hrušica so planine ležale v najbolj severnem hribovitem oziroma goratem in strmem delu območja. Na njih so poleti 8 do 12 tednov pasli živino kmetje iz območja katastrske občine Hrušica in Jesenice, Hrušičani in Jeseničani pa so bili tudi lastniki planin. V povprečju so na njih po osem tednov na leto pasli 18 konj, 77 volov, 102 kravi in 600 ovac.²¹⁵

Kranjskogorci so v planinah, ki so se raztezale na bovško oz. primorsko stran, skupaj s kmeti iz Podkorenja 9 tednov pasli jalo vo živino in drobnico. Skupno število pasočih se živali je znašalo okoli 1200 ovac, 120 volov in telic ter približno 200 koz. Kakršnihkoli evidenc, s katerimi bi si cenilna komisija lahko pomagala pri določanju povprečnega donosa, tudi za tukajšnje planine ni bilo. Da pa so kmetje svojo živino pasli tudi na bovški strani gora, je članom cenilne komisije povzročalo še dodatne težave.²¹⁶

Planine kmetov iz katastrske občine Planina so se raztezale tudi na ozemlje katastrskih občin Koroška Bela-Javornik in Hrušica. Na njih so 11 tednov pasli 15 do 20 glav govedi (krav) in 60 do 80 ovac. Veliko več živine kakor domači kmetje so na planinske pašnike prignali pastirji/kmetje iz občin Jesenice in Hrušica, tudi za to pašo pa niso obstajale zakupne pogodbe.²¹⁷

Planine v katastrski občini Rateče so bile na zelo strmem jugozahodnem delu območja, visoko v gorah

*Rateški pastir, avtor in datum neznan
(dokumentacija SEM, N 0001448).*

pa so se stikale s planinami Bovca na primorski strani onkraj deželne meje. Zaradi planin so bili Ratečani v sporu s prebivalci katastrske občine Bela Peč. Na planinah so kmetje 9 tednov v letu skupaj pasli po 700 ovac in 100 koz ter iz obeh navedenih katastrskih občin na planinah obeh katastrskih občin še 800 glav mlade govedi. Število živali, ki jih je bilo na planinah mogoče pasti, ni bilo nikjer določeno, pa tudi pogodbe o rabi in zakupu ocenjevalcem niso bile predložene, saj jih večinoma verjetno niti ni bilo.²¹⁸

Gozdarjenje v prvi polovici 19. stoletja

Na Zgornjesavskem je prevladoval mešan gozd, v katerem je bilo mogoče sekati trd in mehek les.²¹⁹ V gozdu je bilo največ buke, smrek in ponekod macesnovega drevja.²²⁰ Apnenčasta tla so bila za rast

²¹³ SI AS 176, k. o. Dovje L 139, cenilni elaborat; zapis verjetno velja za pastirske koč oz. tamarje, v katerih so bivali pastirji in planšarice v času paše.

²¹⁴ SI AS 176, k. o. Gozd L 328, cenilni elaborat. Spori s koroškimi kmeti glede paše so imeli očitno že dolgo brado; več glej Hlebanja, *Hlebanjev rod skozi stoletja*, str. 24–26.

²¹⁵ SI AS 176, k. o. Hrušica L 16, cenilni elaborat.

²¹⁶ SI AS 176, k. o. Kranjska Gora L 127, cenilni elaborat.

²¹⁷ SI AS 176, k. o. Planina L 3, cenilni elaborat.

²¹⁸ SI AS 176, k. o. Rateče L 223, cenilni elaborat.

²¹⁹ SI AS 176, k. o. Hrušica L 16, cenilni elaborat, SI AS 176, k. o. Rateče L 223, cenilni elaborat.

²²⁰ SI AS 176, k. o. Bela Peč L 330, cenilni elaborat, SI AS 176, k. o. Dovje L 139, cenilni elaborat, SI AS 176, k. o. Gozd L 328, cenilni elaborat.

Spoti na Korensko sedlo (foto Pogačnik; arhiv avtorice).

gozda ugodna,²²¹ čeprav v visokogorju klima ni bila povsem ustrezna.²²² Ponekod je bilo v gozdnih tleh veliko skal in kamenja, teren, na katerem je rasel gozd, pa visokogorski in zelo strm, kar je oteževalo spravlanje hlodov iz gozda.²²³

Pojem visoki gozd je po terminologiji iz 16. stoletja označeval obsežne gozdne površine na nenaseljenem gorskem svetu, od konca 18. stoletja pa so s tem pojmom označevali vsa večja gozdna območja, v katerih je bilo možno gospodarjenje, ter iglaste gozdove, brez katerih si rudarstva ni bilo mogoče predstavljati.²²⁴ Ves tukajšnji gozd je bil razporejen v en kakovostni razred. V nekaterih katastrskih občinah jih je cenilna komisija glede na njihovo težjo in lažjo dostopnost razporedila v dve kategoriji;²²⁵ spravlanje posekanega lesa iz strmih gozdnih površin je bilo namreč posebej težavno in nevarno.²²⁶ V lažje dostopnih gozdovih se je lahko zaradi servitutov zgodaj spomlad in pozno v jeseni za majhno denarno dajatev pasla živina, prebivalci pa so si ponekod precej samovoljno izsekali goloseke,²²⁷ redkeje pa prebiralno sekali les. Zato so bili lažje dostopni gozdovi na obravnavanem območju močno devastirani.²²⁸ Uporabniki se

niso ozirali ne na obnavljanje gozda²²⁹ in ne na čas sekanja.²³⁰ »Pravzaprav prav nasprotno, kmetje so v gozdovih delali škodo vseh vrst.«²³¹ Zaradi velike samovolje tudi ni bilo mogoče vpeljati smotrnejše rabe gozdov.²³²

Kmetje so sekali les za potrebe domače kmetije, t. j. kurjenje, gradnje in popravila, pa tudi za kuhanje oglja,²³³ zato je bila poraba lesa zelo velika. Oglje so prodajali v bližnje železarske obrate,²³⁴ s čimer so zaslužili nekaj dodatnega denarja za poravnavanje davkov in ostalih stroškov na kmetiji.²³⁵ Nekateri elaborati navajajo, da so nekdaj veliko lesa odpeljali v Italijo, vendar je bila v času izdelave franciscejskega katastrskega operata ta trgovina že zaustavljena.²³⁶ Z Rateškega je bilo v Italijo odpeljanega lesa bolj malo.²³⁷

Na lažje dostopnih, z visokim gozdom poraščenih parcelah so tudi pasli in včasih nagrabilili nekaj

²²¹ SI AS 176, k. o. Kranjska Gora L 127, cenilni elaborat.

²²² SI AS 176, k. o. Podkoren L 340, cenilni elaborat.

²²³ SI AS 176, k. o. Gozd L 328, cenilni elaborat.

²²⁴ Valenčič, *Gozdarstvo*, str. 419.

²²⁵ SI AS 17, k. o. Bela Peč L 330, cenilni elaborat, SI AS 176, k. o. Dovje L 139, cenilni elaborat, SI AS 176, k. o. Gozd L 328, cenilni elaborat.

²²⁶ Valenčič, *Gozdarstvo*, str. 434.

²²⁷ »kahlen Abtreib«, SI AS 176, k. o. Jesenice L 10, cenilni elaborat.

²²⁸ SI AS 176, k. o. Dovje L 139, cenilni elaborat, SI AS 176, k. o. Gozd L 328, cenilni elaborat, SI AS 176, k. o. Kranjska Gora L 127, cenilni elaborat, SI AS 176, k. o. Podkoren L 340, cenilni elaborat.

²²⁹ »Verjungung«, SI AS 176, k. o. Bela Peč L 330, cenilni elaborat.

²³⁰ SI AS 176, k. o. Planina L 3, cenilni elaborat.

²³¹ »im Gegenteil übt man hier Waldfrevel aller Art«, SI AS 176, k. o. Podkoren L 340, cenilni elaborat, SI AS 176, k. o. Rateče L 223, cenilni elaborat.

²³² SI AS 176, k. o. Planina L 3, cenilni elaborat, SI AS 176, k. o. Gozd L 328, cenilni elaborat.

²³³ SI AS 176, k. o. Dovje L 139, cenilni elaborat, SI AS 176, k. o. Rateče L 223, cenilni elaborat, SI AS 176, k. o. Planina L 3, cenilni elaborat.

²³⁴ SI AS 176, k. o. Bela Peč L 330, cenilni elaborat.

²³⁵ SI AS 176, k. o. Hrušica L 16, cenilni elaborat, SI AS 176, k. o. Jesenice L 10, cenilni elaborat, SI AS 176, k. o. Kranjska Gora L 127, cenilni elaborat, SI AS 176, k. o. Rateče L 223, cenilni elaborat.

²³⁶ SI AS 176, k. o. Dovje L 139, cenilni elaborat, SI AS 176, k. o. Gozd L 328, cenilni elaborat, SI AS 176, k. o. Kranjska Gora L 127, cenilni elaborat, SI AS 176, k. o. Podkoren L 340, cenilni elaborat.

²³⁷ SI AS 176, k. o. Rateče L 223, cenilni elaborat.

nastilja.²³⁸ Prebivalci Jesenice, Save, Hrušice in Mojstrane so smeli pasti na gozdnatih pobočjih ob Savi Dolinki.²³⁹

V katastrskih občinah Bela Peč, Gozd, Hrušica, Jesenice, Kranjska Gora, Podkoren in Rateče so nekatere travnike, na katerih so poleg trave rasla tudi posamezna gozdna drevesa, uvrstili v samostojno kategorijo. Večinoma so bile to posamične bukve, smreke ali macesni, v katastrskih občinah Hrušica in Jesenice pa so cenilci opazili tudi nekaj jesenov. Taki travniki, na katerih je po oceni komisije rasla sladka trava, so se ponavadi nahajali v bližini naselij in stanovanjskih oz. gospodarskih poslopij.²⁴⁰ Listje, ki so ga nagražili na njihovih površinah, so porabili za krmo živali in nastilj,²⁴¹ količina lesa, ki so ga posekali na njih, pa v elaboratih običajno ni bila navedena,²⁴² iz česar lahko sklepamo, da tega lesa ni bilo veliko. Podobno je bilo s travniki v katastrski občini Hrušica, na katerih je raslo tudi sadno drevje. Gojili so ga le redki kmetje, na 15 tovrstnih parcelah pa je komisija razmerje med travnikom in sadnimi drevesi ocenila na 2/3 travnikov in 1/3 sadnega drevja. Te parcele so se večinoma raztezale proti jugu ob kmečkih stanovanjskih hišah, med sadnim drevjem pa je bilo največ sliv ter nekaj jablan in hrušk. Sadje, ki so ga le v posebej rodovitnih letih pridelali nekaj več, so porabili doma, prodajali pa ga niso.²⁴³

Vrtovi kot posebna zemljiška kategorija v evidencah franciscejskega katastra

V katastrski občini Gozd (4), Jesenice (15) in Kranjska Gora (9) je bilo še nekaj malih vrtov, na katerih so domače gospodinjice pridelovale v glavnem zelenjavo za domače gospodinjstvo. Pri Hlebanjevih v Srednjem vrhu so imeli vrt za solato, zelje, fižol in ostale povrtnine ob hiši še v 20. stoletju, rekli pa so mu »greda«.²⁴⁴ Vrtov, ki so bili po površini manjši kakor 400 kvadratnih sežnjev, ocenjevalci v času izdelave franciscejskega katastra niso posebej opisovali, njihov donos pa so primerjali z donosom njiv prvega kakovostnega razreda.²⁴⁵ Eno parcelo na območju Jesenic je cenilna komisija opisala kot velik vrt, saj je zavzemala površino 1101 kvadratni seženj.²⁴⁶ Parcela

je imela enako lego in sestavo tal kakor njive prvega kakovostnega razreda, na njej pa so lastniki pridelovali zelenjavo za potrebe domače hiše.²⁴⁷

Industrijski in rudniški obrati v Zgornjesavski dolini

V rudnikih, fužinskih obratih in topilnicah so imeli prebivalci Zgornjesavske doline možnost dodatno zaslužiti. Nekateri so si delo poiskali v najbližjih industrijskih obratih, drugi so hodili kopat rudo v nekoliko bolj oddaljen rudnik Rajbelj, večina kmetov pa je poleg kmetovanja v bližnjih gozdovih kuhala oglje in ga prodajala za kurjenje v industrijskih pečeh in plavžih. Od industrijskih obratov je v prvi polovici 19. stoletja na belopeškem območju stala topilnica železa v lasti Leopolda Ruarda, ki jo je v zakon prinesla nevesta Magdalena Siegert, hčerka podjetnika Boštjana Siegerta z Dunaja.²⁴⁸ V njej so pridobivali surovo železo iz rude, ki so jo kopali na Savi. Topilnica, ki je na leto proizvedla 1000 centov²⁴⁹ železne kovine, je zaposlovala 20 delavcev. Za oskrbo topilnice je rudo vozilo 120 voznikov enovprežnih voz, 400 voznikov enovprežnih voz pa je vozilo potrebno oglje.²⁵⁰ V tukajšnji »valčeriški«²⁵¹ železarni, ki je zaposlovala 20 železarskih delavcev, so letno pridelali 2000 centov surovega železa, za katerega so surovine pripeljali s Koroške. Na leto so v tej železarni izdelali 1500 centov raztegnjenega (Streckeisen) železa.²⁵²

Leopold Ruard je imel v obravnavanem času v svoji posesti tudi jeklarno in fužine na Jesenicah. Železovo rudo za predelavo so sem vozili iz njegovega rudnika Reichenberg na območju katastrske občine Planina²⁵³ in Begunschitza (Begunjščica). V obratu je pri oskrbi plavža delalo okoli 460 oseb, ki so v glavnem dovažale surovi material. Zanj je bilo letno potrebnih okoli 9500 voz rude in 5350 voz oglja, 70 enovprežnih voženj pa so vozači opravili za dovoz ostale potrebne robe. Poleg tega je bila na Jesenicah še »tovarna«, kjer so pletli oblačila in nogavice. Zaposlovala je okoli 60 oseb. V glavnem so bili to kajžarji in hišarji, ki so izdelali okoli 400 parov nogavic in do 50 kril.²⁵⁴

Na območju katastrske občine Planina industrijskih obratov sicer ni bilo, v severnem delu območja so obstajale tri Ruardove rudniške jame, v katerih so kopali pomembne količine rude.²⁵⁵ V katastrski občini Dovje je delovala drobilnica za gips, v kateri so na leto proizvedli 3000 stotov mavca,²⁵⁶ en tak mlin pa

²³⁸ SI AS 176, k. o. Hrušica L 16, cenilni elaborat, SI AS 176, k. o. Jesenice L 10, cenilni elaborat, SI AS 176, k. o. Rateče L 223, cenilni elaborat, SI AS 176, k. o. Bela Peč L 330, cenilni elaborat.

²³⁹ Smolej, Prisppevek, str. 148.

²⁴⁰ SI AS 176, k. o. Hrušica L 16, cenilni elaborat.

²⁴¹ SI AS 176, k. o. Gozd L 328, cenilni elaborat, SI AS 176, k. o. Hrušica L 16, cenilni elaborat, SI AS 176, k. o. Jesenice L 10, cenilni elaborat, SI AS 176, k. o. Rateče L 223, cenilni elaborat.

²⁴² SI AS 176, k. o. Hrušica L 16, cenilni elaborat.

²⁴³ SI AS 176, k. o. Hrušica L 16, cenilni elaborat.

²⁴⁴ Hlebanja, *Hlebanjev rod skozi stoletja*, str. 65.

²⁴⁵ SI AS 176, k. o. Jesenice L 10, cenilni elaborat, SI AS 176, k. o. Kranjska Gora L 127, cenilni elaborat.

²⁴⁶ približno 3962,297 kvadratnih metrov.

²⁴⁷ SI AS 176, k. o. Jesenice L 10, cenilni elaborat.

²⁴⁸ Mohorič, *Dva tisoč let železarstva na Gorenjskem*, str. 146.

²⁴⁹ 1 cent ali stot je 56 kg.

²⁵⁰ SI AS 176, k. o. Bela Peč L 330, cenilni elaborat.

²⁵¹ »Walcherische«

²⁵² SI AS 176, k. o. Bela Peč L 330, cenilni elaborat.

²⁵³ SI AS 181, k. o. Planina L 3, karta L 003 C 05.

²⁵⁴ SI AS 176, k. o. Jesenice L 10, cenilni elaborat.

²⁵⁵ Že omenjeni rudnik Reichenberg, SI AS 176, k. o. Planina L 3, cenilni elaborat.

²⁵⁶ SI AS 176, k. o. Dovje L 139, cenilni elaborat.

je bil še na Jesenicah. Obratoval je 4 mesece v letu in v tem času namlel 1440 centov mavca.²⁵⁷

V vsaki katastrski občini je stala vsaj ena žaga in en mlin, ponavadi pa več. Na območju katastrske občine Planina je bilo poleg treh žag še šest mlinov.²⁵⁸ Slednji so mleli žito za domače prebivalstvo.

Za zaključek

Ker je bila zemlja za osnovno kmetijsko dejavnost slabo rodovitna in najbolj primerna za živinorejo, kmetije pa dodatno finančno obremenjene predvsem z dediščinami, ki jih je moral kmet poleg davčnih obveznosti izplačevati svojim bratom in sestram,²⁵⁹ so bili tukajšnji prebivalci v 18. in 19. stoletju finančno podobno obremenjeni kot drugod po visokogorskih območjih, naseljenih s Slovenci.²⁶⁰ Mikroklimatske razmere na obravnavanem območju so se sicer od ene do druge katastrske občine nekoliko razlikovale, klima pa je bila povsod bolj ali manj visokogorska in kmetijski pridelavi neprijazna. Tistim, ki so živeli v visokogorskih predelih, je življenje oteževala tudi geografska odmaknjenost. Kljub temu nikjer v gradivu ni zaslediti, da bi med ljudmi vladalo posebno pomanjkanje. Morda je k temu nekoliko prispevala tudi miselnost, saj kljub temu, da so imeli tukajšnji prebivalci možnost dodatnega zaslužka, ni poročil, da bi zaradi tega opuščali osnovno kmetijsko pridelavo, kot se je to dogajalo npr. na Snežniškem.²⁶¹ Primerjava z drugimi predeli Kranjske pa pokaže še, da so kmetje na Gorenjskem živeli v boljših in trdnjših hišah kakor npr. na Notranjskem. To pa je bil tudi eden od pomembnih dejavnikov, ki so pripomogli k lažjemu in boljšemu življenju.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

ARS – Arhiv Republike Slovenije

SI AS 176 Franciscejski kataster za Kranjsko, cenilni elaborati in karte za katastrske občine: L 330 Bela Peč, L 139 Dovje, L 238 Gozd, L 16 Hrušica, L 10 Jesenice, L 127 Kranjska Gora, L 3 Planina, L 340 Podkoren, L 223 Rateče
SI AS 181 Reambulančni kataster za Kranjsko, karte za katastrsko občino Planina L 003 C 05

SEM – Slovenski etnografski muzej
slikovne priloge

²⁵⁷ SI AS 176, k. o. Jesenice L 10, cenilni elaborat.

²⁵⁸ SI AS 176, k. o. Planina L 3, cenilni elaborat.

²⁵⁹ Petrič, Iz ohranjenega hišnega arhiva, str. 20.

²⁶⁰ Primerjaj Kačičnik Gabrič, Kmečko življenje, in Kačičnik Gabrič, Jezersko.

²⁶¹ Kačičnik Gabrič, *O kmečkih dolgovih*, str. 132.

TISKANI VIRI

Podlogar, Leopold: Iz zgodovine kranjskih trgov. Bela Peč. *Vrtec*, 1920, l. 55, št. 3/4, str. 51–56.

Podlogar, Leopold: Iz zgodovine kranjskih trgov. Jesenice. *Vrtec*, 1921, l. 51, št. 3/4, str. 43–46, 69–70.

Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787. Zv. 4, Sekcije 107, 108, 128, 129, 134, 135, 136, 137, 138, 150, 151, 152, 153, 159, 160, 161, 176, 177, 178; vodja projekta Vincenc Rajšp, transliteracija in prevod Aleksandra Serše; sodelavci projekta Majda Ficko ... [et al.]. Ljubljana: Znanstveno-raziskovalni center SAZU: Arhiv Republike Slovenije, 1998.

LITERATURA

Album Kranjska = Krain. Ljubljana: Deželna zveza za tujski promet na kranjskem, b. l.

Blaznik, Pavle: Poljska razdelitev. *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev*. *Zgodovina agrarnih panog*, I. zvezek, *Agrarno gospodarstvo* (ur. Pavle Blaznik, Bogo Grafenauer, Sergij Vilfan). Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1970, str. 185–196.

Grafenauer, Bogo: Poljedelski obdelovalni načini. *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev*. *Zgodovina agrarnih panog*, I. zvezek, *Agrarno gospodarstvo* (ur. Pavle Blaznik, Bogo Grafenauer, Sergij Vilfan). Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1970, str. 225–250.

Grafenauer, Bogo: Poljedelsko orodje. *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev*. *Zgodovina agrarnih panog*, I. zvezek, *Agrarno gospodarstvo* (ur. Pavle Blaznik, Bogo Grafenauer, Sergij Vilfan). Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1970, str. 201–218.

Hlebanja, Jože in Neža Hlebanja: *Hlebanjev rod skozi stoletja v Srednjem Vrhu*. Ljubljana: družina Hlebanja, 2006.

Kačičnik Gabrič, Alenka: Franciscejski kataster za Primorsko. *Napoleon in njegova uprava ob vzhodnem Jadranu in na ozemlju vzhodnih Alp 1806–1814: arhivski vodnik* (ur. Josip Kolanović in Janez Šumrada). Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2005, str. 711–712.

Kačičnik Gabrič, Alenka: Jezersko – pozabljeni delček Koroške. *Kronika*, 57, 2009, št. 1, str. 29–46.

Kačičnik Gabrič, Alenka: Kmečko življenje na visokogorskih kmetijah na primeru doline Tople v 19. stoletju. *Kronika*, 56, 2008, št. 2, str. 289–304.

Kačičnik Gabrič, Alenka: *O kmečkih dolgovih nekoliko drugače: problem servitutnih pravic na posestvu Snežnik*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2004 (Knjižnica Kronike, časopisa za slovensko krajevno zgodovino, zv. 8).

Kosi, Miha: *Potujoči srednji vek: cesta, popotnik in promet na Slovenskem med antiko in 16. stoletjem*. Ljubljana: ZRC SAZU, Založba ZRC, 1998.

- Mlinar, Janez: Gornjesavska dolina v poznem srednjem veku. *Med Julijci in Karavankami*. Jesenice: Gornjesavski muzej, 2011, str. 25–44.
- Mohorič, Ivan: *Dva tisoč let železarstva na Gorenjskem*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1969–1970.
- Mugerli, Marko: Kranjskogorska župnija od reformacije do prve svetovne vojne. *Med Julijci in Karavankami*. Jesenice: Gornjesavski muzej, 2011, str. 45–64.
- Natek, Karel in Marjeta Natek: *Slovenija: geografska, zgodovinska, pravna, politična, ekonomska in kulturna podoba Slovenije: priročnik o značilnostih in delovanju države*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1998.
- Novak, Vilko: Živinoreja. *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog, I. zvezek, Agrarno gospodarstvo* (ur. Pavle Blaznik, Bogo Grafenauer, Sergij Vilfan). Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1970, str. 343–394.
- Okoliš, Stane: Začetna šola v Kranjski Gori. *Med Julijci in Karavankami*. Jesenice: Gornjesavski muzej, 2011, str. 67–102.
- Petrič, Magda: Iz ohranjenega hišnega arhiva pri Keku v Ratečah. *Kronika*, 29, 1981, št. 1, str. 20–27.
- Sagadin, Milan: Arheološka najdišča Gornjesavske doline. *Med Julijci in Karavankami*. Jesenice: Gornjesavski muzej, 2011, str. 11–22.
- Smolej, Igor: Prispevek k zgodovini blejskih gozdov. *Kronika*, 32, 1984, št. 2–3, str. 145–154.
- Valenčič, Vlado: Gozdarstvo. *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog, I. zvezek, Agrarno gospodarstvo* (ur. Pavle Blaznik, Bogo Grafenauer, Sergij Vilfan). Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1970, str. 417–463.
- Valenčič, Vlado: Kulturne rastline. *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog, I. zvezek, Agrarno gospodarstvo* (ur. Pavle Blaznik, Bogo Grafenauer, Sergij Vilfan). Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1970, str. 251–272.
- Vilfan, Sergij: Prispevki k zgodovini mer na Slovenskem s posebnim ozirom na ljubljansko mero (16.–19. stoletje). *Zgodovinski časopis*, 8, 1954, str. 27–86.

the area stretching from Bela Peč to Jesenice, which was once strongly affected by the mining industry, with its traces still visible today. Due to the developing mining industry, the local farmer community was expanded by foresters who cut wood and prepared it, together with firewood, for use in mines, charcoal burners who burned charcoal for blast furnaces and, finally, drivers who transported wood and charcoal as well as removed pig iron and iron products. The area was also settled by blacksmiths and carpenters who were indispensable for repairing tools and doing carpentry work in caves, and ultimately by roasters who roasted iron ore in improvised furnaces.

Farmers in the Upper Sava Valley led a simple life, with their diet and clothing in the period concerned mainly consisting of what they produced on farms. Wood was the primary building material for the construction of agricultural buildings. The inhabitants slowly moved from wooden cottages into much more fire-resisting brick houses. Barring a few smaller compact settlements, farms were scattered around the hills and relied heavily on self-sustainability.

Land was poor for basic agricultural activity and most appropriate for cattle farming, with microclimatic conditions slightly varying from one cadastral municipality to another. The climate throughout the entire area under discussion is more or less high-mountain and rather unfavourable for agricultural activity. In the past there were very few road links, except main roads, which were maintained by the state and barely passable for most of the time. In the area under discussion, the road maintenance costs were increased by a large number of bridges that crossed the Sava River and its tributaries.

Although fields were the most valuable land plots where farmers grew their basic crops that were never of any particularly good quality, meadows and pastures were the prevailing forms of arable land. In the period under discussion cattle farming was still predominantly pasture-based and in summer months most animals were driven to high mountain pastures.

Although mines, ironworks and smelteries provided farmers from the Upper Sava Valley with an opportunity to make extra income, they continued to till their fields assiduously, since there is no indication in the examined material of them abandoning their agricultural livelihoods. The lives of those in high mountainous areas, however, were considerably constrained by geographical remoteness.

S U M M A R Y

Rural life in the Upper Sava Valley in the 18th and 19th centuries

The area of the Upper Sava Valley is a vast and diverse one and, according to Gams's landscape-ecological classification, also includes the alpine valley of the Sava Dolinka River. The paper at hand discusses